

MAIN
***Multilingual Assessment Instrument
for Narratives***

N. Gagarina, D. Klop, S. Kunnari,
K. Tantele, T. Välimaa,
U. Bohnacker & J. Walters

Chuvash version

Translated and adapted by
Maria Dorbert & Alena Nikitina
(based on the revised version in English)

© ZAS Papers in Linguistics 64 (2020)

How to cite this version:

Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Bohnacker, U. & Walters, J. (2019). MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives - Revised. Materials for use. *ZAS Papers in Linguistics*, 63. Chuvash version. Translated and adapted by Dorbert, M. & Nikitina, A.

MAIN: Chuvash version

Тёрлӗ чӗлхеллӗ ачасен мӗн пӗлнин хӑнӑхӑвӗсене терӗслемелли тест

Мария Дорберт (Maria Dorbert) & Алёна Никитина (Alena Nikitina)

Тёрлӗ чӗлхеллӗ ачасен мӗн пӗлнин хӑнӑхӑвӗсене терӗслемелли теста (ТОН; тест на определение нарративных навыков многоязычных детей) 2012 ҫулта ҫуралнӑранпа е пӗчӗкренех пӗрре е темиҫе чӗлхесемпе калаҫакан ачасен пуллев хӑнӑхӑвне хаклама хатӗрленӗ. ТОН 3 ҫултан пуҫласа 10 ҫула яхӑн ачасен пуллев пултарулаҫне хаклама туса хатӗрленӗ. Нумаях пулмасть ӑна аслӑ ҫулсенчи ачасен, ҫамрӑксен тата аслисен калав пултарулаҫнете хаклама усӑ курма май пуррине кӑтартса панӑ. Тест экспрессивлӑ калаҫу шайне тата калав пӗлтерӗшне ӑнланнине хаклама май парать. Тест темиҫе чӗлхепе ачан ӑнлану тата калав хӑнӑху шайне хаклама май парать. ТОН 3 тёрлӗ калав майне ӳкерсе кӑтартнӑ: ӳкерчӗк тӑрӑх каласа пани, вуланине каласа пани тӗслӗх тӑрӑх калав хатӗрлени. 2012 ҫулта хатӗрленӗ тӗпчев ӗҫӗ тарӑн тишкерӳ ҫинче никӗсленсе тӑрать: ӑна пӗрре тата икӗ чӗлхеллӗ 3 ҫултан пуҫласа 10 ҫула ҫитнӗ 500 ытла ачасем ҫинче тишкернӗ, 15 тёрлӗ чӗлхе тата чӗлхе комбинацийӗ валли хатӗрленӗ.

Хальхи акӑлчан версийӗ 2019 ҫулта анлӑ сарӑлнӑ. Ӑна 2500 ытла транскрипцилесе ҫырнӑ калав тата историсене ӑнлантаракан 24000 яхӑн хуравсем тӑрӑх хатӗрленӗ. Тӗпчев ӗҫне хатӗрлес тесе 2013 ҫултан пуҫласа 2019 ҫулччен Германире, Раҫҫейре тата Швецире 700 пӗрре тата икӗ чӗлхеллӗ ачан пуллев хӑнӑхӑвне тишкернӗ.

ТОН тӑватӑ параллеллӗ истори пур, вӗсенчен кашни ултӑ ӳкерчӗкрен тӑрать. Кашни историне калав тытӑмӗ енчен тӗплӗн тӗпчесе, тишкерсе хатӗрленӗ. Истори сюжетӗсем когнитивлӑ тата чӗлхе кӑткӑслаҫне, микроструктура тата микроструктура параллелӗхне шута илесӗҫӗ, ҫавӑн пекех культура вырнаҫулаҫне те тӗрӗслесе тӑраҫӗ.

ТОН йӗркене кӗмен пулин те, унӑн тест тумалли йӗркине тёрлӗ тӗллевсем валли, ҫав шутра наукапа тӗпчев ӗҫӗ валли те, усӑ курма пулат. ТОНпа мӗнле усӑ курмалли ҫинчен тӗплӗнрех «Справочнай информации, унпа мӗнле усӑ курмалла тата ытти чӗлхесем патне мӗнле хӑнӑхтармалла» сыпӑкра паллашма пулат. Ӑна «Лингвистика статийсем» (№ 63, 2019, IV-XII стр.) тӗпчев ӗҫӗнче тупма пултаратӑр (*"Background on MAIN Revised, how to use it and adapt it to other languages"* ZAS Papers in Linguistics 63 (2019, pp. IV-XII)). Ӑна <https://zaspil.leibniz-zas.de/issue/view/53> сайта тупма пулат.

Документ тытӑмӗ:

- Тест ирттермелли процедура сӑнлавӗ
- Тестсен протоколӗсем тата хуравӗсем
- Ашшӗ-амӑшӗ валли хатӗрленӗ анкета
- Историсен тексчӗсем

Чăвашлатни

Теста ирттермелли процедура сăнлавĕ

Теста чи малтанах 3-10 ҫулхи ачасен пуплевĕ мĕнле аталаннине тĕрĕслес тĕллевпе хатĕрленĕ, анчах тестпа аслăрах ачасене те, пысăккисене те тĕрĕслесе пăхма юрат. Ҫавăн пекех тестпа ачасен экспрессивлă калаҫăвĕн шайне пĕлме, вĕсем текста мĕнле аңланнине хаклама пулат. Тест 3 аслайран тарать: ўкерчĕк тăрăх калав туни, каласа пани тата тĕслĕхпе усă курса калав туни. Тест тухаканĕ мĕнле майпа тухассине хай суйлат. Тест ачан хăнăхăвне тĕрлĕ чĕлхепе усă курса хаклама май парать. Теста ача хăш чĕлхене лайăхрах пĕлет, ҫавăнтан пуҫлама юрат. Ик чĕлхеллĕ ачасене эфир икĕ чĕлхипе те тухма сĕнетпĕр, анчах та вĕсем хушшинче 4-7 кун хушши интервал пулмалла. Май килсен теста ирттерекенĕ урăх ҫын пулмалла.

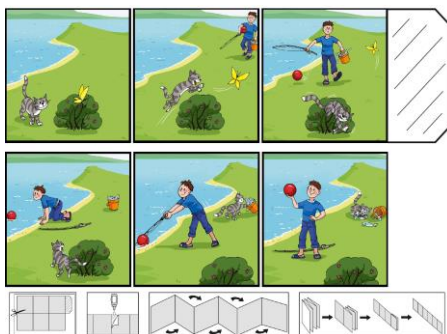
Материалсем

- *Таватă истори. Кашни истори ултă умлă-хыҫлă вырнаҫнă ўкерчĕкрен тăрат: «Кайăк чĕпписем», «Качака пўтеккисем», «Кушак», «Йытă». Кашни историн 3 копи, кашни копин уйрăм папка.*
- *Каласа памалли тата калав тумалли историсен тексчĕсем. «Кайăк чĕпписем», «Качака пўтеккисем», «Кушак», «Йытă».*
- *Кашни историпе 3-шер экземпляр хатĕрлемелле, тĕрлĕ тĕслĕ принтер витĕр кăлармалла, кашни истори уйрăм конвертра пулмалла-пурĕ 12 конверт.*
- *Диктофон;*
- *Тест протоколĕсем тата хурав листисем;*
- *Ашшĕ-амăшĕн анкети.*

Инструкцисем

Материалсене мĕнле хатĕрлемелле

1. Ўкерчĕксене ҫак сайтран усласа илмелле www.leibniz-zas.de/en/service-transfer/main
2. Принтерпа усă курса А4, тĕрлĕ тĕслĕ хут ҫинче 3 хутчен пичетлĕр, размер 9x9 см;
3. Тўнтер енчен ўкерчĕксене номерлемелле.
4. Ўкерчĕксене варринчен касса калăрмалла.
5. Пĕчĕк ўкерчĕксемпе усă курма юрамасть.

6. Кашни ўкерчĕке уйрăм конверта хумалла. Мĕнле конвертра пĕр пек истории пулнине те палăртăр. Эсир тĕрлĕ тĕслĕ конвертпа е символпа усă курма пултаратăр.

Теста ирттерни

- Чи малтанах хавър тест протоколёсемпе паллашнине шута илёр. Диктофона ҫыrsa илме хатёрлёр. Ҫыrsa илме хатёрленү тапхәрәнчен пуҫламалла та вёҫне ҫитиех, ыйту-хурава шута илсе, ҫыrsa илмелле.
- Хатёрленү тапхәрәнче ыйту панә чух хавәран ёҫри опыт ҫине таянма пултаратәр. Хатёрленү тапхәрән теп тёллевё вәл ачапа контакт тупасси, ача ҫәмәл ыйтусене әнланнине тёрёслесси. Эсир ачана ҫакән йышши ыйтусем пама пултаратәр: *«Санән чи лайәх юлташ кам? Эсё телевизор пәхма юрататән-и? Сана тёрлё историсем итлеме килёшет-и?»*
- Эсир тестән (калав туни) иккёмёш пайне ирттеретёр пулсан хатёрленү тапхәрё ирттерме кирлё мар. Тёрлё сәлтава пула теста чарма тивсен, тепёр кунне кәна ирттеретёр пулсан, ачапа теста пуҫличчен калаҫни, урәх йышши ыйтусем пани вырәнлә.
- Теста пуҫличчен 3 пёр евёрлё историллё конверстсем сётел ҫинче пулмаллине асра тытәр. (Ку вәл ачана теста ирттерекенё историсене пёлмест теме май парать).
- Теста тест протоколёсемпе килёшүллён кәна ирттермелле
- Тест тәршшёпе эсир ачана хирёҫ лармалла. Ыкернине ачан кәна курмалла. Ача каласа памалли ыкерчёклё историне илсен әна 1-6 ыкерчёксене пәхма ирёк парәр. Ачана ҫапла каләр: *«Пур ыкерчёке те тимлё пәх, мана вара ан кәтарт. Сан кәна вёсене курмалла»*. Ача конверта уҫаймасть пулсан әна пуләшмалла. Ача ыкерчёксене пәхса пётерсен, калама хатёр пулсан, әна ыкерчёксене пуҫтарса хума пуләшәр. Унтан 1-2 ыкерчёксем тәрәх каласа пама ыйтәр. Ача 1-2 ыкерчёксен историне каласа пётерсен ытти ыкерчёксене уҫма сёнмелле (3-4 ыкерчёксем), юлашкинчен 5-6 ыкерчёксене уҫма пуләшмалла. Халё ёнте 1-6 ыкерчёксем пурте куҫ умёнче.
- Каласа пётерсен ачана унән әнлавне тёрёслеме ыйту парәр: *«Халё эплё сана ҫак истори тәрәх темиҫе ыйту паратәп»*. Ыйту панә чухне ыкерчёксем ачана та, тест ирттерекене те курәнмалла.
- Тест вёҫленсен протокол тултармалла, ачан экспрессивлә калаҫәвне тата калава мёнле әнланнине хакламалла. Ачан кирек мёнле тёрёс хуравне те пёр баллпа хакламалла.

Әнлантару

1. Ачана каласа пама ан пуләшәр / ача вырәнне историне каласа пама ан пуҫләр. Әна каласа пама ыйтәр. *«Мана истори каласа пар-ха, тарәхасшән»* (ыкерчёк ҫине кәтартәр).
2. 10-ҫеккунт иртнё хыҫҫән, ача нимён те каламасть пулсан: *«Аван. Атьәр пуҫлатпәр»*, - теме юрать. Ача ҫавах калаҫмасан ыкерчёке кәтартса: *«Ку истори мён ҫинчен?»* - ыйтма пулать. Ача калаҫу варринче шәплансан әна ыйтусемпе пуләшәр: *«Малалла мён те пулин каласа пар-ха мана. Тата мён куратән-ха?»*
3. Ача геройсене мёнле чённи пысәк пёлтерёшлё мар, ҫавәнпа та ача калаҫнә чух әна чарма та, тёрлетме те юрамасть. Ача кирлё сәмах тупаймасть, сирёnten пуләшу кётнё пек туйәнать пулсан әна: *«Ку героя санән мёнле чёнес килет, ҫапла чён»* е *«Санән әна мёнле чёнес килет?»* - тесе ыйтма пулать.
4. Ҫакән йышши ыйтусем ан парәр:
 - а) *«Кунта вәл мён тәвать?»*, *«Кам чупать?»*
 - б) *«Кам е мён ку?»*, *«Кама е мёне куратән?»*
5. Ача хайён опычёпе: *«Эплё ку кайәка паян ирхине куртәм»* е *«Паян эплё аннепе лавккана каятәп»*, - терё пулсан әна малалла калаҫма ирёк парәр. Кайран тин кәна ыкерчёк тәрәх каласа пама ыйтәр.
6. Эсир ачана: *«Маттур! Аван!»* - тесе хавхалантарма пултаратәр. (Кашни икё ыкерчёк тәрәх калав тунә хыҫҫән. Чәрмантарнине туятәр пулсан мухтама кирлё мар).

Историсен результатне мёнле танлаштармалла мёнле танлаштармалла мар

- Ик чёлхеллэ ачапа тест ирттернэ чух «Кушак» е «Йытă» историпе пёр чёлхепе ирттерёр. «Кайăк чёпписем» тата «Качака пүтеккисем» историпе тепёр чёлхепе ирттерёр.
- Историсене тўрремён танлаштарма та, пёр вăхăтра ирттерме те кирлэ мар.
- Мёншён? Çак 4 (тăватă) истори пёр-пёринчен уйрăлса тăрать, уйрăмах ыйтусемпе аңлану енчен. «Кайăк чёпписем» тата «Качака пүтеккисем» хăш-пёр параметрĕсем тăрăх пёр пекрех . «Кушак» тата «Йытă» та пёр пек, анчах сюжет тёлĕшёнчен, персонажсен хисепĕпе, аңлава тёрĕслеслемелли хăш-пёр ыйтусемпе уйрăлса тараççĕ. Çавăнпа та хăвăр тўрремён танлаштарманнине асра тытăр.
- Ачасен ушкăнне ТОН тестпа тёрĕсленĕ чух историсен витĕмлĕхĕ мёнле те пулса сахалтарах пулмаллине асра тытăр. Историсен, тĕпчев тёллевне кура, тест ирттерме май паракан йёрке.

Историсене кăтартса памалли йёрке чёлхе тата истори тёлĕшёнчен вырăнлă та тёрĕс пулмалла. (Чи малтан «Кушак», «Йытă», каласа пани, тĕслĕхлĕ калав; «Кайăк чёпписем», «Качака пүтеккисем» - чи малтан калав. Аяларах панă йёркепе усă курăр. Пёр чёлхене кăна тёрĕслетёр пулсан историн çак йёркипе усă курăр: 1,2,5,6 е 3,4,7,8.

Ачан №	Чёлхе	Тĕслĕх-калав-каласа пани	Калав	Чёлхе	Тĕслĕх-калав-каласа пани	Чёлхе
1	L1	Кушак	Кайăк чёпписем	L2	Йытă	Качака пүтеккисем
2	L1	Кушак	Качака пүтеккисем	L2	Йытă	Кайăк чёпписем
3	L2	Кушак	Качака пүтеккисем	L1	Йытă	Кайăк чёпписем
4	L2	Кушак	Кайăк чёпписем	L1	Йытă	Качака пүтеккисем
5	L1	Йытă	Кайăк чёпписем	L2	Кушак	Качака пүтеккисем
6	L1	Йытă	Качака пүтеккисем	L2	Кушак	Кайăк чёпписем
7	L2	Йытă	Качака пүтеккисем	L1	Кушак	Кайăк чёпписем
8	L2	Йытă	Кайăк чёпписем	L1	Кушак	Качака пүтеккисем

L1 – килте усă куракан чёлхе

L2 – халăх хушшинчи чёлхе, тăван çĕр-шыв чёлхи

Асăрхăр! Тёрлĕ историсен результатĕсене тўрремён танлаштарма çук.

«Кушак» калав протоколё

Калав тумалли / Каласа памалли / Тёслёхлё калав

Ача ячё: _____
Суралнă кун: _____
Тестланă кун: _____
Тестланă ача сүлё (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Арлăх: _____
Тёрёслевсё ячё: _____
2-мёш чёлхепе сыхăну (контакт)
вăрăмăшё (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Шкулчченхи ача-пăча учрежденине кёнё кун: _____
Шкулчченхи ача-пăча учреждени ячё: _____

Материалсене малтанах хатёрлесе хумалла: диктофон, конвертсем (ăшёнче ўкерчёксем). Тест пусланиччен вёсем сётел синче виртмалла. Диктофон сине сýрса илме хатёрленў пайёнченех пусламалла та тест вёсленичченех сýрмалла.

Хатёрленў пайё

Ачапа контакт тупăр. Унпала тёрлё темăпа каласма пултаратăр. Тёслёхрен: Санан чи лайăх юлташ кам? Эсё телевизор курма юрататан-и? Сана историсем каласа пама килёшет-и? Сана историсем итлеме килёшет-и?

Инструкцисем

Калав тумалли

Ачана хирёс ларăр. Ача сапла калăр: «Пăх-ха, сан уманта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пёрер интереслё ўкерчёклё истории пур. Хăвна килёшекен конверта суйласа ил, унтан мана историне каласа паратан. Ун хыссăн эпе сана ыйтусем паратан». Ача конверта суйласа илсен ача конвертран ўкерчёксене кăларма пулăшăр, анчах та ўкерчёксен йёркине ачан кăна курмалла. Халё ачана сапла калăр: «Тимлё пăх ўкерчёксене, мана вара ан кăтарт. Эсё кăна пăхма пултаратан. Эсё хатёр-и?»

Унтан ўкерчёксене майласа хумалла та 1-2 ўкерчёксене усмалла. (Ачан кăна курмалла). Ачана: «Каласа пар-ха мана ўкерчёксен историне. Эсё мана чи лайăх истори каласа пама тăрăш», - тесе калама пулать. Ачан каласа парас кăмăллё сук пулсан ача хавхалантарăр. Ўкерчёк сине кăтартса: «Каласа пар-ха ўкерчёкри историне», - тейёр. Ача 1-2 ўкерчёк тăрăх каласа панă хыссăн 3-4 (1-4 ўкерчёксем пурте курăнмалла), унтан 5-6 ўкерчёксене. (Халё 1-6 ўкерчёксем пурте курăнмалла). Ўкерчёксене ачан кăна курмалли синчен манмалла мар. Каласа панă сёртех ача шăплансан ача: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мён пулса иртет-ха ўкерчёкре».

Ача пётёмпех каласа петерсен ача мухтамалли синчен ан манăр. Ун хыссăн ыйтусем пама юрать.

Каласа памалли

Ачана хирёс ларăр. Ача сапла калăр: «Пăх-ха, сан уманта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пёрер интереслё ўкерчёклё истории пур. Хăвна килёшекен

конверта суйласа ил, унтан эпё сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѣклѣ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѣксен йѣркине ачан кӓна курмалла). Халѣ ачана җапла калӓр: «Тимлѣ пӓх ўкерчѣксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѣ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѣ хатѣр-и? Халѣ эпѣ сана истори каласа паратӓп. Эсѣ тимлѣ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыҗҗӓн эпѣ сана темиҗе ыйту паратӓп». Ўкерчѣксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѣксене уҗӓр. Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла. Пѣрремѣш ўкерчѣк җине кӓтартӓр та җапла калӓр: «җакӓнтан пуҗланать истори».

Пѣррехинче вылякан кушак тѣм җинче ларакан сарӓ лѣпѣше курчѣ. Вӓл ӓна тытас тесе җулелле сикрѣ. җав вӓхӓтра хаваслӓ арҗын ача пулӓҗӓран таврӓннӓ, вӓл витрепе мечѣк тытса пынӓ. Вӓл лѣпѣш хыҗҗӓн хӓвалакан кушака асӓрхарѣ.

3-4 ўкерчѣксене уҗӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-4 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла)

Лѣпѣш хӓвӓрт вѣҗсе кайрѣ те, кушак тѣмѣсем хушшине ўкрѣ. Кушак аманнӓ пирки питѣ җилленсе кайрѣ. Арҗын ача тѣлѣнсех кайрѣ, җав вӓхӓтра ун аллинчен мечѣкѣ тухса ўкрѣ. Мечѣк шыва йӓваннине курсан ача кӓшкӓрса ячѣ: “җук, манӓн мечѣк ишсе каять!” Ача кӓмӓлсӓрланчѣ, вӓл мечѣкне шыван кӓларасшӓн пулчѣ. җав вӓхӓтра кушак ача витрине асӓрхарѣ те: “Манӓн пулӓ тытас килет”, - тесе шухӓшларѣ.

5-6 ўкерчѣксене уҗӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-6 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла)

җав вӓхӓтрах арҗын ача хӓйѣн мечѣкне шыван вӓлтапа кӓларма тытӓнчѣ. Вӓл кушак унӓн пуллине тытнине асӓрхамарѣ те. Кушак җавӓн пек тутлӓ пулла җинишѣн савӓнчѣ, арҗын ача вара мечѣкне каялла тавӓрнишѣн питѣ савӓнчѣ.

Истори вѣҗѣ

Унтан ўкерчѣксене майласа хурӓр ,вара каллех 1-2 ўкерчѣксене уҗӓр. (Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла) Ачана: «Халѣ эпѣ сана истори каласа пама ыйтасшӓн. Чи лайӓх истори каласа пама тӓрӓш-ха», - калама пулатъ. Ачан истори каласа парас кӓмӓл җук пулсан ӓна хавхалантарӓр та җапла калӓр ўкерчѣксем җине кӓтартса: «Ўкерчѣксем тӓрӓх истори каласа пама тытӓнса пӓх». Ача икѣ ўкерчѣк тӓрӓх каласа пѣтерсен тепѣр иккѣшне, унтан юлашкисене уҗса парӓр. 1-6 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла (ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла).

Ача каланӓ чухнех чарӓнсан: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мѣн пулса иртет-ха ўкерчѣкре», - теме пултаратӓр. Ачана историне каласа пѣтерни җинчен пѣлтермелли җинчен асӓрхаттарӓр.

Историне каласа пѣтерсен ачана мухтамалли җинчен ан манӓр, вара тин ыйтусем пама пултаратӓр

Тѣслѣхлѣ калав

Ачана хирѣҗ ларӓр. ӓна җапла калӓр: «Пӓх-ха, сан умӓнта 3 конверт выртать. Кашни конвертра пѣрер интереслѣ ўкерчѣклѣ истори пур. Хӓвна килѣшекен конверта суйласа ил, унтан эпѣ сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѣклѣ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѣксен йѣркине ачан кӓна курмалла). Халѣ ачана җапла калӓр: “Тимлѣ пӓх ўкерчѣксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѣ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѣ хатѣр-и?” Халѣ эпѣ сана истори каласа паратӓп. Эсѣ тимлѣ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыҗҗӓн эпѣ сана темиҗе ыйту паратӓп. Ўкерчѣксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѣксене уҗӓр. Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла. Пѣрремѣш ўкерчѣк җине кӓтартӓр та җапла калӓр: «җакӓнтан пуҗланать истори».

Пёррехинче вылякан кушак тём çинче ларакан сарă лĕпĕше курчĕ. Вăл âна тытас тесе çулелле сикрĕ. Çав вăхăтра хавасла арçын ача пулаçăран таврăнна, вăл витрепе мечĕк тытса пынă. Вăл лĕпĕш хыççан хăвалакан кушака асăрхарĕ.

3-4 ўкерчĕксене уçар. Ачан кăна курмалла. (1-4 ўкерчĕксем пурте курăнмалла)

Лĕпĕш хăвăрт вĕçсе кайрĕ те, кушак тĕмĕсем хушшине ўкрĕ. Кушак аманна пирки питĕ çилленсе кайрĕ. Арçын ача тĕлĕнсех кайрĕ, çав вăхăтра ун аллинчен мечĕкĕ тухса ўкрĕ. Мечĕк шыва йăваннине курсан ача кăшкăрса ячĕ: “Çук, манан мечĕк ишсе каять!” Ача кăмăлсăрланчĕ, вăл мечĕкне шывран кăларасшан пулчĕ. Çав вăхăтра кушак ача витрине асăрхарĕ те: “Манан пула тытас килет”, - тесе шухăшларĕ.

5-6 ўкерчĕксене уçар. Ачан кăна курмалла. (1-6 ўкерчĕксем пурте курăнмалла)

Çав вăхăтрах арçын ача хăйĕн мечĕкне шывран вăлтапа кăларма тытăнчĕ. Вăл кушак унан пуллине тытнине асăрхамарĕ те. Кушак çаван пек тутла пулла çинишĕн саванчĕ, арçын ача вара мечĕкне каялла тавăрнишĕн питĕ саванчĕ.

Истори вĕçĕ

Ача пĕтĕмпех каласа петерсен âна мухтамалли çинчен ан манăр. Ун хыççан ыйтусем пама юрать.

«Кушак» калава тишкермелли протокол

1-мөш пай: Продукци

А: Калав тытәмә; В: Калав кәткәсләхән степенё;

С: Психикалла лару-тәрәвне кәтартни (ПК)

А: Калав тытәмә

		Төрөс хурав төслөхөсем¹	Балл
A1.	Күртөм пай	Вәхәта тата/е ыраңа паләртни, сәмахран, тахсан-тахсан / пәррехинче/ пәррехинче / ёлөк; күлө хөрринче/ сыранра / шыв хөрринче/ уләхра/ усланкәра	0 1 2 ²
<i>1-мөш эпизод: Кушак (эпизод героёсем: кушак тата лөпөш)</i>			
A2.	ПК: ёсөем мөнле пусланса кайнине хаклани	Кушак ылясшән пулнә; кушакшән интереслө/кәсәк пулнә / Кушак лөпөш курнә	0 1
A3.	Төллев	Кушак лөпөш тытасшән/ хәваласа ярасшән/ лөпөшпе ылясшән Кушак + ГЛАГОЛ (тытасшән, тупасшән, лөпөшпе ылясшән)	0 1
A4.	Хәтлану	Кушак малалла/ сүлелле сикнө Кушак лөпөш хысшән хәваланә; лөпөше хәваласа янә Кушак лөпөше + ГЛАГОЛ (тытас, тупас, ярас тытас) тесе аппаланать.	0 1
A5.	Ёс мөнле вөсленсе пөтни / результат	Кушак төмсем хушшине үкрө / лөпөш тытаймарө/ лөпөш тытма ёлкөреймерө Лөпөш сәланнә/ тарнә/ вөсөсе кайнә/ вөсөсе кайма пултарнә / вөсөсе кайма ёлкөрнө	0 1
A6.	ПК: реакци хаклани	Кушак тарәхса кайнә/ силленнө / күренсе кайнә Лөпөш телейлө / хавас	0 1
<i>2-мөш эпизод: Арсын ача (эпизод героё: арсын ача)</i>			
A7.	ПК: ёсөем мөнле пусланса кайнине хаклани	Арсын ача салху/ телейсөр / хәйөн мечөкөшөн пәшәрханнә Арсын ача мечөке шывра курчө	0 1
A8.	Төллев	Арсын ача мечөкне тавәрасшән пулчө/ Арсын ача + ГЛАГОЛ (илес, шывран кәларас) тет	0 1
A9.	Хәтлану	Арсын ача мечөке шывран туртса кәларма хәтланать/ кәларать/ сөтөрсө пәхать/	0 1
A10.	Ёс мөнле вөсленсе пөтни / результат	Арсын ача мечөкне каялла тавәрать/ шывран туртса кәларать / мечөке сәлать	0 1

¹ Иккөленнө чухне е ача хуравө протоколра кәтартнә хурав варианчө пек мар пулсан, акәлчан чөлхипе сьрнә инструкцине пәхәр.

² Ноль балл төрөс мар хурав панәшән е ответ сукшән лартмалла, 1 балл кашни төрөс хуравшән памалла, 2 балл вәхәтпа ыраң асәннәшән памалла.

A11.	ПК: реакци хаклани	Арсын ача хавас/ телейлё/ хёпёртерё / мечёкне тупнашён хёпёртерё	0 1
<i>3-мёш эпизод: Кушак (эпизод геройё: кушак)</i>			
A12.	ПК: ёссем мёнле пусланса кайнине хаклани	Кушак высё/ кёсёклё / пулёпа кёсёкланнё Кушак пулё асёрханё / пулё курнё	0 1
A13.	Тёллев	Кушак пулё ярса илесшён/ сёесшён/ вёрласшён пулчё Кушакён + ГЛАГОЛ (сёес, илес) килет	0 1
A14.	Хётлану	Кушак пулё тытас/ илес/ вёрлас / сёитес/ витререн тытас тесе туртёнать Кушак + ГЛАГОЛ (тытас/ вёрлас) тесе хётланнё	0 1
A15.	Ёс мёнле вёсленсе пётни / результат	Кушак пулё сёисе янё/ тытнё	0 1
A16.	ПК: реакци хаклани	Кушак кёмёллё/ хавас/ телейлё / урёх высё мар	0 1
A17.	Пётёмёшле балл:		

В. Калав кёткёслёхне хаклани

«Хётлану + результат» модельпе каланё секвенцисен хисепё	Тёллевсен шучё (хётланупа результата шута илмесёр)	«Тёллев + хётлану» тата «Тёллев +результат» модельпе каланё секвенцисен хисепё	«Тёллев + хётлану + результат» модельпе каланё секвенцисен хисепё
В1.	В2.	В3.	В4.

С. Психикалла лару-тәрәвне кәтартни (ПК)

С1.	<p>Пётёмёшле ПК (сәмах саврәнәшәсем). ПК йышне кәреҗә:</p> <p>Туйәмсене каласа кәтартни: сәмахран, курать, илтет, туяты, шәршлать;</p> <p>Физиологи тәрәмән терминәсем: сәмахран, ёҗес килет, выҗа, ывәннә, ыратса кайнә, ыратать;</p> <p>Тән-пуҗ җинчен каласа пани: сәмахран, вәранать, җывәрасшән, җывәрман тата ытти те;</p> <p>Туйәмсене үкерсе кәтартни: тәсләхрен, салху, телейлә, савәнәҗлә, җиләллә, пәлханса үкнә, шанәҗне сухатнә, хәранә, мәнаҗлә, хәюллә, хәпәртенә, тәләннә;</p> <p>Тән-пуҗ ёҗне кәтартакан глаголсем: тәсләхрен, шухәшлать, пәлет, манать, йышәнать, ёненет, хәйәнчен ыйтать;</p> <p>Сәмах глаголәсем: тәсләхрен, калаҗать, чәнет, кәшкәрать, асәрхаттарать, ыйтать.</p>
-----	---

2-мөш пай: Аңлану

		Төрөс хурав төслөхөсөм	Төрөс мар хуравсен төслөхөсөм	Балл
0	Ҷак истори сана килешрө-и?	Шутланман ыйту, балл лартма кирлө мар		
D1.	Мөншөн кушак сикет / малалла сикет? (1-2 <i>ўкерчөксөм сине кәтартәр</i>) (1- мөш эпизод: Төллөв)	Лөпөш тытасшән/ лөпөшпө вылясшән	Чупасшән/ сикесшөн Кушаксем яланах сикессө / чупассө	0 1
D2.	Кушак хайне мөнле туяты? (3 <i>ўкерчөк сине кәтартәр</i>) (ПК: реакци хаклани)	Усал / япәх / кўренчөк / ыратнине сисет / лайәх мар / кансөр	Лайәх/ телейлө	0 1
D3.	(Ача аңлантарса <i>памасәрах төрөс хурав парать пулсан сөс D3 ыйтәр. Ача D2 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D3 графара аңа Пөр балл лартәр та D4 ыйту сине кусәр</i>). Мөншөн кушак хайне япәх туяты/ кўреннө/ тесе шутлатән? ³	Лөпөш тытма пултарайман / Төмсем хушшине ўкрө/ Кушак йөплө төме тирөнчө / Лөпөш вөсө кайрө	Вырәнсәр хурав	0 1
D4.	Мөншөн арсын ача вәлтана шыва антарать? (5-мөш <i>ўкерчөк сине кәтартәр</i>) (2-мөш эпизод: Төллөв)	Мечөкне тытасшән/ туртса кәларасшән	Шывра вылясшән	0 1
D5.	Ача хайне мөнле туяты? (5-мөш <i>ўкерчөк сине кәтартәр</i>) (ПК: реакци хаклани)	Аван/ телейлө / кәмәллә	Начар/ усал/ салху	0 1
D6.	(Ача аңлантарса <i>памасәрах төрөс хурав парсан кәна D6 ыйтәр. Ача D5 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D6 графара аңа пөр балл лартәр та D7 ыйту сине кусәр</i>). Мөншөн ача хайне лайәх / хавас/ кәмәллә туяты тесе шутлатән? ⁴	Мечөке каялла илме пултарнә	Вәл кулать / Урәх вырәнсәр хурав	0 1
D7.	Кушак пулә мөншөн тытайраты? (5-мөш <i>ўкерчөк сине кәтартәр</i>) (3- мөш эпизод: Төллөв)	Ҷиес шут тытаты/ сיעс / вәрлас килет / пулә тытас килет Ача пәхманнипе усә курать Лөпөш тытма пултарайман	Пуләпа выляс килет	0 1

³ D3 ыйту панә чухне D2 хуравланә сәмах саврәнәшөсөмпө усә курәр.

⁴ D6 ыйту панә чухне D5 хуравланә сәмах саврәнәшөсөмпө усә курәр.

		Кушаксем пулă юратаççĕ (пĕтĕмĕшле пĕлтерĕш) Пулă тутлă		
D8.	Калăпăр, ача кушака курать. Ача хайне мĕнле туяты? (6-мĕш ўкерчĕк сине кăтартăр) (ПК: реакци хаклани)	Начар / усал / салху	Аван / телейлĕ / кăмăллă / савăнать	0 1
D9.	(Ача ħнлантарса памасăр тĕрĕс хурав парать пулсан сĕç D9 ыйтăр. Ачи D8 ыйтăва тĕрĕс ħнлантарса панă пулсан, D9 графра ħна пĕр балл лартăр та D10 ыйту сине куçăр). Мĕншĕн эсĕ ача хайне япăх туяты тесе шутлатăн? ⁵	Кушак пуллине сĕсе янă Ача пуллине хай сĕсе ярасшăн пулнă Вал ача пулли пулнă	Валта сĕр сĕнче выртать Урăх вырăнсăр хурав	0 1
D10.	Ача кушакпа туслашĕ-ши? Мĕншĕн?	Сук (пĕр сăлтавне те пулин кăтартăр: тĕслĕхрен, кушак пулă сĕсе янă е пулă вăрланă) Ытти майлă хурав	Сапла / Эпĕ пĕлместĕп / Урăх вырăнсăр хурав	0 1
D11.	Пĕтĕмĕшле балл:			

⁵ D9 ыйту панă чухне D8 хуравланă сăмах саврăнăшĕсемпе усă курăр.

«Йытă» калав протоколĕ

Калав тумалли / Каласа памалли / Тĕслĕхлĕ калав

Ача ячĕ: _____
Суралнă кун: _____
Тестланă кун: _____
Тестланă ача сүлĕ (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Арлăх: _____
Тĕрĕслевсĕ ячĕ: _____
2-мĕш чĕлхепе сыхăну (контакт)
вăрăмăшĕ (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Шкулчченхи ача-пăча учрежденине кĕнĕ кун: _____
Шкулчченхи ача-пăча учреждени ячĕ: _____

Материалсене малтанах хатĕрлесе хумалла: диктофон, конвертсем (ăшĕнче ўкерчĕксем). Тест пуçланиччен вĕсем сĕтел çинче ыртмалла. Диктофон çине сýрса илме хатĕрленў пайĕнченех пуçламалла та тест вĕçленичченех сýрмалла.

Хатĕрленў пайĕ

Ачапа контакт тупăр. Унпала тĕрлĕ темăпа калаçма пултаратăр. Тĕслĕхрен: «*Санăн чи лайăх юлташ кам? Эсĕ телевизор курма юрататăн-и? Сана историсем каласа пама килĕшет-и? Сана историсем итлеме килĕшет-и?*»

Инструкцисем

Калав тумалли

Ачана хирĕç ларăр. ăна çапла калăр: «*Пăх-ха, сан умăнта 3 конверт ыртать. Кашни конвертра пĕрер интереслĕ ўкерчĕклĕ истори пур. Хăвна килĕшекен конверта суйласа ил, унтан мана историне каласа паратăн. Ун хыççăн эле сана ыйтусем паратăп*». Ача конверта суйласа илсен ăна конвертран ўкерчĕксене кăларма пулăшăр, анчах та ўкерчĕксен йĕркине ачан кăна курмалла. Халĕ ачана çапла калăр: «*Тимлĕ пăх ўкерчĕксене, мана вара ан кăтарт. Эсĕ кăна пăхма пултаратăн. Эсĕ хатĕр-и?*»

Унтан ўкерчĕксене майласа хумалла та 1-2 ўкерчĕксене усмалла. (Ачан кăна курмалла). Ачана: «*Каласа пар-ха мана ўкерчĕксен историне. Эсĕ мана чи лайăх истори каласа пама тăрăш*», - тесе калама пулать. Ачан каласа парас кăмăлĕ сук пулсан ăна хавхалантарăр. Ўкерчĕк çине кăтартса: «*Каласа пар-ха ўкерчĕкри историне*», - тейĕр. Ача 1-2 ўкерчĕк тăрăх каласа панă хыççăн 3-4 (1-4 ўкерчĕксем пурте курăнмалла), унтан 5-6 ўкерчĕксене. (Халĕ 1-6 ўкерчĕксем пурте курăнмалла). Ўкерчĕксене ачан кăна курмалли çинчен манмалла мар. Каласа панă сĕртех ача шăплансан ăна: «*Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мĕн пулса иртет-ха ўкерчĕкре*», - калама пулать.

Ача пĕтĕмпех каласа петерсен ăна мухтамалли çинчен ан манăр. Ун хыççăн ыйтусем пама юрать.

Каласа памалли

Ачана хирĕç ларăр. ăна çапла калăр: «*Пăх-ха, сан умăнта 3 конверт ыртать. Кашни конвертра пĕрер интереслĕ ўкерчĕклĕ истори пур. Хăвна килĕшекен*

конверта суйласа ил, унтан элэ сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѳклѳ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѳксен йѳркине ачан кӓна курмалла). Халѳ ачана ѳапла калӓр: «Тимлѳ пӓх ўкерчѳксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѳ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѳ хатѳр-и?. Халѳ элѳ сана истори каласа паратӓп. Эсѳ тимлѳ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыѳѳӓн элѳ сана темиѳе ыѳту паратӓп». Ўкерчѳксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѳксене уѳӓр. Ўкерчѳксене ачан кӓна курмалла. Пѳрремѳш ўкерчѳк сине кӓтартӓр та ѳапла калӓр: «гакӓнтан пуѳланать истори».

Пѳррехинче йытӓ вылянӓ чухне йывӓѳ патѳнче шӓши ларнине курчѳ. Вӓл шӓши тытас тесе малалла сикрѳ. гав вӓхӓтра хаваслӓ арсын ача магазинтан таврӓннӓ, вӓл аллине хутаѳ тата сывлӓш шарикѳ тытса пынӓ. Ача шӓши хыѳѳӓн хӓвалакан йытта асӓрхарѳ.

3-4 ўкерчѳксене уѳӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-4 ўкерчѳксем пурте курӓнмалла)

Шӓши хӓвӓрт чупса кайрѳ те, йытӓ йывӓѳа ѳапӓнчѳ. Вӓл аманнӓ пирки питѳ ѳилленчѳ. Арсын ача ѳав тери хумханса кайнипе сывлӓш шарикѳ ун аллинчен шуса тухрѳ. Вӓл хӓйѳн сывлӓш шарѳ йывӓѳ сине вѳѳнине курсан: “Ав вѳѳет ман сывлӓш шарѳ!” – тесе кӓшкӓрса ярчѳ. Ача питѳ салху пулчѳ, вӓл ѳав сывлӓш шарикне каялла тавӓрасшӓн пулчѳ. гав вӓхӓтра йытӓ ача сумкине асӓрхарѳ те: “Манӓн кӓлпасси ѳиес килет”, - тесе шухӓшларѳ.

5-6 ўкерчѳксене уѳӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-6 ўкерчѳксем пурте курӓнмалла)

гав вӓхӓтрах арсын ача хӓйѳн сывлӓш шарикне йывӓѳ сунчен туртса антарма тытӓнчѳ. Вӓл йытӓ унӓн кӓлпассине ярса илнине те сисмерѳ. Йытӓ ѳав тери тутлӓ кӓлпасси сунешѳн питѳ савӓнчѳ, арсын ача вара хӓйѳн сывлӓш шарикне каялла тавӓрнишѳн хавас пулчѳ.

Истори вѳѳѳ.

Унтан ўкерчѳксене майласа хурӓр, вара каллех 1-2 ўкерчѳксене уѳӓр. (Ўкерчѳксене ачан кӓна курмалла). Ачана ѳапла калӓр: «Халѳ элѳ сана истори каласа пама ыѳтасшӓн. Чи лайӓх истори каласа пама тӓрӓш-ха». Ачан истори каласа парас кӓмӓл ѳук пулсан ӓна хавхалантарӓр та ѳапла калӓр ўкерчѳксем сине кӓтартса: «Ўкерчѳксем тӓрӓх истори каласа пама тытӓнса пӓх». Ача икѳ ўкерчѳк тӓрӓх каласа пѳтерсен тепѳр иккѳшне, унтан юлашкисене уѳса парӓр. 1-6 ўкерчѳксем пурте курӓнмалла (ўкерчѳксене ачан кӓна курмалла).

Ача каланӓ чухнех чарӓнсан: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мѳн пулса иртет-ха ўкерчѳкре», - теме пултаратӓр. Ачана историне каласа пѳтерни сунчен пѳлтермелли сунчен асӓрхаттарӓр.

Историне каласа пѳтерсен ачана мухтамалли сунчен ан манӓр, вара тин ыѳтусем пама пултаратӓр

Тѳслѳхлѳ калав

Ачана хирѳѳ ларӓр. ӓна ѳапла калӓр: «Пӓх-ха, сан умӓнта 3 конверт выртать. Кашни конвертра пѳрер интереслѳ ўкерчѳклѳ истори пур. Хӓвна килѳшекен конверта суйласа ил, унтан элѳ сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѳклѳ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѳксен йѳркине ачан кӓна курмалла). Халѳ ачана ѳапла калӓр: “Тимлѳ пӓх ўкерчѳксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѳ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѳ хатѳр-и? Халѳ элѳ сана истори каласа паратӓп. Эсѳ тимлѳ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыѳѳӓн элѳ сана темиѳе ыѳту паратӓп”. Ўкерчѳксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѳксене уѳӓр. Ўкерчѳксене ачан кӓна курмалла. Пѳрремѳш ўкерчѳк сине кӓтартӓр та ѳапла калӓр: «гакӓнтан пуѳланать истори».

Пёррехинче йытӓ вылянӓ чухне йывӓҫ патӓнче шӓши ларнине курчӓ. Вӓл шӓши тытас тесе малалла сикрӓ. Ҷав вӓхӓтра хаваслӓ арсын ача магазинтан таврӓннӓ, вӓл аллине хутаҫ тата сывлӓш шарикӓ тытса пынӓ. Ача шӓши хыҫҫӓн хӓвалакан йытта асӓрхарӓ.

3-4 ўкерчӓксене уҫӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-4 ўкерчӓксем пурте курӓнмалла)

Шӓши хӓвӓрт чупса кайрӓ те, йытӓ йывӓҫа ҫапӓнчӓ. Вӓл аманнӓ пирки питӓ ҫилленчӓ. Арсын ача ҫав тери хумханса кайнипе сывлӓш шарикӓ ун аллинчен шуса тухрӓ. Вӓл хӓйӓн сывлӓш шарӓ йывӓҫалла вӓҫнине курсан: “Ав вӓҫет ман сывлӓш шарӓ!” – тесе кӓшкӓрса ярчӓ. Ача питӓ салху пулчӓ, вӓл ҫав сывлӓш шарикне каялла тавӓрасшӓн пулчӓ. Ҷав вӓхӓтра йытӓ ача сумкине асӓрхарӓ те: “Манӓн кӓлпасси ҫиес килет”, - тесе шухӓшларӓ.

5-6 ўкерчӓксене уҫӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-6 ўкерчӓксем пурте курӓнмалла)

Ҷав вӓхӓтрах арсын ача хӓйӓн сывлӓш шарикне йывӓҫ ҫинчен туртса антарма тытӓнчӓ. Вӓл йытӓ унӓн кӓлпассине ярса илнине те сисмерӓ. Йытӓ ҫав тери тутлӓ кӓлпасси ҫинишӓн питӓ савӓнчӓ, арсын ача вара хӓйӓн сывлӓш шарикне каялла тавӓрнишӓн хавас пулчӓ.

Истори вӓҫӓ.

Ача пӓтӓмпех каласа петерсен ӓна мухтамалли ҫинчен ан манӓр. Ун хыҫҫӓн ыйтусем пама юрать.

«Йытă» калава тишкермелли протокол

1-мѣш пай: Продукци

А: Калав тытăмѣ; В: Калав кăткăслăхѣн степенѣ;

С: Психикăлла лару-тăрăвне кăтартни (ПК)

А: Калав тытăмѣ

		Тѣрѣс хурав тѣслѣхѣсем⁶	Баллсем
A1.	Кўртѣм пай	Вăхăта тата/е вырăна палăртни, сăмахран, тахсан-тахсан / пѣррехинче/ пѣррехинче / ѣлѣк; ... вăрманта/ паркра/ улăхра/ уйра/ йывăç патѣнче/ сул хѣрринче	0 1 2 ⁷
<i>1-мѣш эпизод: Йытă (эпизод героѣсем: йытă тата шăши)</i>			
A2.	ПК: ѣсем мѣнле пусланса кайнине хаклани	Йытă вылять/ кăсăклă пулса каять Йытă шăши курчѣ	0 1
A3.	Тѣллев	Йытă шăши хыççăн хăвалать/ шăшипе вылясшăн.	0 1
A4.	Хăтлану	Йытă малалла сикрѣ/ ыткăнчѣ Йытă хăвалама/ йѣрлеме пуçларѣ Йытă ярса тытасшăн ыткăнчѣ	0 1
A5.	Ўç мѣнле вѣсленсе пѣтни (результат)	Йытă пуçпе çапăнчѣ / йывăçа çапăнчѣ / шăши тытаймарѣ Шăши чупса кайрѣ / йывăç хыçне чупса кайрѣ / шăши питѣ хăвăрт пулчѣ	0 1
A6.	ПК: реакци хаклани	Йытă кўренсе кайрѣ Шăши телейлѣ пулчѣ/ савăнчѣ	0 1
<i>2-мѣш эпизод: Арçын ача (эпизод героѣ: арçын ача)</i>			
A7.	ПК: ѣсем мѣнле пусланса кайнине хаклани	Арçын ача салху / телейсѣр / хăйѣн сывлăш шарѣшѣн пăшăрханнă Арçын ача йывăç çинче сывлăш шарне курчѣ	0 1
A8.	Тѣллев	Арçын ача шут тытрѣ/ хăйѣн сывлăш шарне каялла тавăрасшăн пулчѣ / шут тытрѣ	0 1
A9.	Хăтлану	Арçын ача сывлăш шарне сѣтѣрет/ туртаты/ йывăç çинчен антарма хăтланать Арçын ача сывлăш шарѣ хыççăн сикрѣ/ йывăç çине улăхаты.	0 1
A10.	Ўç мѣнле вѣсленсе пѣтни (результат)	Ача хăйѣн сывлăш шарикне каялла тавăрчѣ / сывлăш шарне çăлнă	0 1
A11.	ПК: реакци хаклани	Арçын ача хăйѣн сывлăш шарне каялла тавăрнишѣн савăнчѣ / телейлѣ / кăмăллă	0 1
<i>3-мѣш эпизод: Йытă (эпизод героѣ: йытă)</i>			

⁶ Иккѣленнѣ чухне е ача хуравѣ протоколра кăтартнă хурав варианчѣ пек мар пулсан, акăлчан чѣлхипе сырнă инструкцине пăхăр.

⁷ Ноль балл тѣрѣс мар хурав панăшăн е ответ çукшăн лартмалла, 1 балл кашни тѣрѣс хуравшăн памалла, 2 балл вăхăтпа вырăн асăннăшăн памалла.

A12.	ПК: ёсsem мёнле пусланса кайнине хаклани	Йытă кăлпасси курнă (сумкăра) Йытă выçă / кăсăклă	0 1
A13.	Тёллев	Йытă кăлпасси ярса тытасшăн / çисе ярасшăн/ вăрласшăн пулчĕ.	0 1
A14.	Хăтлану	Йытă кăлпасси ярса тытрĕ/туртатъ/илсе каятъ/ вăрлатъ Йытă кăлпасси кăларатъ / сумкăран туртса кăларатъ / туртса кăларас тесе хăтланатъ	0 1
A15.	Ёс мёнле вёсленсе пётни (результат)	Йытă кăлпасси çисе яратъ	0 1
A16.	ПК: реакци хаклани	Йытă хавас/ телейлĕ / урăх выçă мар	0 1
A17.	Пётёмёшле балл:		

В. Калав кăткăслăхне хаклани

«Хăтлану + результат» модельпе каланă секвенцисен хисепĕ	Тёллевсен шучĕ (хăтланупа результата шута илмесĕр)	«Тёллев + хăтлану» тата «Тёллев +результат» модельпе каланă секвенцисен хисепĕ	«Тёллев + хăтлану + результат» модельпе каланă секвенцисен хисепĕ
В1.	В2.	В3.	В4.

С. Психикәлла лару-тәрәвне кәтартни (ПК)

С1.	<p>Пётёмёшле ПК (сәмах саврәнәшәсем). ПК йышне кёреçсә:</p> <p>Туйәмсене каласа кәтартни: сәмахран, курать, илтет, туяты, шәршлать;</p> <p>Физиологи тәрәмән терминәсем: сәмахран, ёҕес килет, выҕа, ывәннә, ыратса кайнә, ыратать;</p> <p>Тән-пуç ҕинчен каласа пани: сәмахран, вәранать, ҕывәрасшән, ҕывәрман тата ытти те;</p> <p>Туйәмсене үкерсе кәтартни: тәсләхрен, салху, телейлә, савәнәҕлә, ҕиләллә, пәлханса үкнә, шанәҕне ҕухатнә, хәранә, мәнаҕлә, хәюллә, хәпәртенә, тәләннә;</p> <p>Тән-пуç ёҕне кәтартакан глаголсем: тәсләхрен, шухәшлать, пәлет, манать, йышәнать, ёненет, хәйәнчен ыйтать;</p> <p>Сәмах глаголәсем: тәсләхрен, калаҕать, чәнет, кәшкәрать, асәрхаттарать, ыйтать.</p>
-----	--

2-мёш пай: Аңлану

		Тёрёс хурав тёслёхёсем	Тёрёс мар хуравсен тёслёхёсем	Балл
0	Ҷак истори сана килёшрө-и?	Шутланман Ыйту, балл лартма кирлө мар		
D1.	Мёншён йытә сикет / малалла сикет? (1-2 ўкерчөксем сине кәтартәр) (1-мёш эпизод: Тёллев)	Шәши тытасшән / лөпөшпе вылясшән	Чупасшән / сикесшён Йытәсем яланах сикеҫсө / чупаҫсө	0 1
D2.	Йытә хайне мөнле туять? (3 ўкерчөк сине кәтартәр) (ПК: реакци хаклани)	Усал / япәх / кўренчөк / ыратнине сисет / лайәх мар / кансөр	Лайәх / телейлө	0 1
D3.	(Ача аңлантарса памасәрах төрөс хурав парать пулсан сөс D3 ыйтәр. Ача D2 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D3 графара аңа пөр балл лартәр та D4 ыйту сине куҫәр). Мёншён йытә хайне япәх туять / кўреннө / тесе шутлатән? ⁸	Шәши тытма пултараймарө / вәл пуҫөпе йывәса сапанчө / Шәши чупса тарчө	Вырәнсәр хурав	0 1
D4.	Мёншён ача сикет / сўлелле сикет? (5-мёш ўкерчөк сине кәтартәр) (2-мёш эпизод: Тёллев)	Сывләш шарне тытасшән / илесшён	Йывәс сине хәпарасшән	0 1
D5.	Ача хайне мөнле туять? (5-мёш ўкерчөк сине кәтартәр) (ПК: реакци хаклани)	Аван / телейлө / кәмәллә	Начар / усал / салху	0 1
D6.	(Ача аңлантарса памасәрах төрөс хурав парсан кәна D6 ыйтәр. Ача D5 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D6 графара аңа пөр балл лартәр та D7 ыйту сине куҫәр). Мёншён ача хайне лайәх / хавас / кәмәллә туять тесе шутлатән? ⁹	Сывләш шарне каялла илме / туртса антарма пултарнә	Вәл кулать / вәл тәрать / Урәх вырәнсәр хурав	0 1
D7.	Йытә мёншён кәлпасси туртса кәларать? (5-мёш ўкерчөк сине кәтартәр) (3- мёш эпизод: Тёллев)	Ача пәхман чухне кәлпасси вәрлас шанспа усә курать / сиес килет / Шәши тытаймарө / Йытәсем кәлпасси / аш (пөтөмөшле пөлтерөш) юратаҫсө /	Сумкәпа выляс килет	0 1

⁸ D3 ыйту панә чухне D2 хуравланә сәмах саврәнәшөсемпе усә курәр.

⁹ D6 ыйту панә чухне D5 хуравланә сәмах саврәнәшөсемпе усә курәр.

		Кӱлпасси тутлӱ		
D8.	Калӱпӱр, ача йытта курать. Ача хӱйне мӱнле туяты? (6-мӱш Ұкерчӱк сине кӱтартӱр) (ПК: реакци хаклани)	Начар / усал / салху	Аван / телейлӱ / кӱмӱллӱ / савӱнать	0 1
D9.	(Ача ӱнлантарса памасӱр тӱрӱс хурав парать пулсан сес D9 ыйтӱр. Ачи D8 ыйтӱва тӱрӱс ӱнлантарса панӱ пулсан, D9 графра ӱна пӱр балл лартӱр та D10 ыйту сине кусӱр). Мӱншӱн эсӱ ача хӱйне япӱх туяты тесе шутлатӱн? ¹⁰	Йытӱ унӱн кӱлпассине сисе янӱ/ Ача хӱй кӱлпассине сисе ярасшӱн пулнӱ / Ку ача кӱлпасси пулнӱ	Вырӱнсӱр хурав	0 1
D10.	Ача йытӱпа туслашӱ-ши? Мӱншӱн?	Сук (пӱр сӱлтавне те пулин кӱтартӱр: тӱслӱхрен, йытӱ кӱлпассине сисе янӱ е кӱлпасси вӱрланӱ) Ытти майлӱ хурав	Сӱпла / Эпӱ пӱлместӱп / Урӱх вырӱнсӱр хурав	0 1
D11.		Пӱтӱмӱшле балл:		

¹⁰ D8 ыйту панӱ чухне D7 хуравланӱ сӱмах саврӱнӱшӱсемпе усӱ курӱр.

«Кайăк чѣпписем» калав протоколѣ

Калав тумалли / Каласа памалли / Тѣслѣхлѣ калав

Ача ячѣ: _____
Суралнă кун: _____
Тестланă кун: _____
Тестланă ача сүлѣ (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Арлăх: _____
Тѣрѣслевсѣ ячѣ: _____
2-мѣш чѣлхепе сыхăну (контакт)
вăрăмăшѣ (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Шкулчченхи ача-пăча учрежденине кѣнѣ кун: _____
Шкулчченхи ача-пăча учреждени ячѣ: _____

Материалсене малтанах хатѣрлесе хумалла: диктофон, конвертсем (ăшѣнче ўкерчѣксем). Тест пусланиччен вѣсем сѣтел сунче виртмалла. Диктофон сине сýрса илме хатѣрленў пайѣнченех пусламалла та тест вѣсленичченех сýрмалла.

Хатѣрленў пайѣ

Ачапа контакт тупăр. Унпала тѣрлѣ темăпа каласма пултаратăр. Тѣслѣхрен: «Санан чи лайăх юлташ кам? Эсѣ телевизор курма юрататан-и? Сана историсем каласа пама килѣшет-и? Сана историсем итлеме килѣшет-и?»

Инструкцисем

Калав тумалли

Ачана хирѣс ларăр. Ăна сáпла калăр: «Пăх-ха, сан умăнта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пѣрер интереслѣ ўкерчѣклѣ истори пур. Хăвна килѣшекен конверта суйласа ил, унтан мана историне каласа паратан. Ун хысçан эле сана ыйтусем паратан». Ача конверта суйласа илсен ача конвертран ўкерчѣксене кăларма пулăшăр, анчах та ўкерчѣксен йѣркине ачан кăна курмалла. Халѣ ачана сáпла калăр: «Тимлѣ пăх ўкерчѣксене, мана вара ан кăтарт. Эсѣ кăна пăхма пултаратан. Эсѣ хатѣр-и?»

Унтан ўкерчѣксене майласа хумалла та 1-2 ўкерчѣксене усмалла. (Ачан кăна курмалла). Ачана: «Каласа пар-ха мана ўкерчѣксен историне. Эсѣ мана чи лайăх истори каласа пама тăрăш». Ачан каласа парас кăмăлѣ сук пулсан ача хавхалантарăр. Ўкерчѣк сине кăтартса: «Каласа пар-ха ўкерчѣкри историне», - тейѣр. Ача 1-2 ўкерчѣк тăрăх каласа панă хысçан 3-4 (1-4 ўкерчѣксем пурте куранмалла), унтан 5-6 ўкерчѣксене кăтартăр. (Халѣ 1-6 ўкерчѣксем пурте куранмалла). Ўкерчѣксене ачан кăна курмалли сунчен манмалла мар. Каласа панă сѣртех ача шáплансан ача: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мѣн пулса иртет-ха ўкерчѣкре».

Ача пѣтѣмпех каласа петерсен ача мухтамалли сунчен ан манăр. Ун хысçан ыйтусем пама юрать.

Каласа памалли

Ачана хирѣс ларăр. Ăна сáпла калăр: «Пăх-ха, сан умăнта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пѣрер интереслѣ ўкерчѣклѣ истори пур. Хăвна килѣшекен

конверта суйласа ил, унтан эпё сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѣклѣ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѣксен йѣркине ачан кӓна курмалла). Халѣ ачана џапла калӓр: «Тимлѣ пӓх ўкерчѣксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѣ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѣ хатѣр-и? Халѣ эпѣ сана истори каласа паратӓп. Эсѣ тимлѣ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыџџӓн эпѣ сана темиџе ыѣту паратӓп». Ўкерчѣксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѣксене уџӓр. Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла. Пѣрремѣш ўкерчѣк џине кӓтартӓр та џапла калӓр: «џакӓнтан пуџланать истори».

Пѣррехинче кайӓк амӓшѣ хӓйѣн йӓваре чѣпписем выџӓ пулнине асӓрхарѣ. Вӓл вѣсем валли апат тупас тесе йӓваран вѣссе тухрѣ. Выџӓ кушак кайӓк амӓшѣ йӓваран вѣссе кайнине асӓрхарѣ те џапла шухӓшларѣ: “Питѣ аван, кама йӓвара куратӓп-ха эпѣ?”

3-4 ўкерчѣксене уџӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-4 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла)

Кайӓк амӓшѣ хӓйѣн ачисем валли пысӓк хурт йӓтса таврӓнчѣ, анчах кушака асӓрхамарѣ. Вӓл хӓйѣн пѣчѣк ачисем валли сѣтеклѣ ӓман тупса килнишѣн савӓнчѣ. џав вӓхӓтра усал кушак чѣпписене тытасшӓн пулнипе йывӓџ џине упаленсе хӓпарма пуџларѣ. Вӓл пѣр чѣппине ярса тытрѣ. Иртсе пыракан паттӓр йытӓ кайӓксем хӓрушлӓхра пулнине курчѣ. Вӓл кушака чарма, вѣсене џалма шут тытрѣ.

5-6 ўкерчѣксене уџӓр. Ачан кӓна курмалла. (1-6 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла)

Йытӓ кушака: “Чѣпписене ан тѣкѣн”, - тесе кӓшкӓрса ярчѣ. Унтан вӓл кушака хуринчен ярса тытрѣ те аялалла туртрѣ. Кушак кайӓк чѣппине вѣсертсе ярчѣ те, йытӓ кушака хӓваласа ячѣ. Кайӓксене џалма пултарнӓшӓн йытӓ питѣ савӓнчѣ, кушакѣ вара выџӓ ўлчѣ

Истори вѣсѣ

Унтан ўкерчѣксене майласа хурӓр, вара каллех 1-2 ўкерчѣксене уџӓр. (Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла). Ачана џапла калӓр: “Халѣ эпѣ сана истори каласа пама ыѣтасшӓн. Чи лайӓх истори каласа пама тӓрӓш-ха». Ачан истори каласа парас кӓмӓл џук пулсан ӓна хавхалантарӓр та џапла калӓр ўкерчѣксем џине кӓтартса: “Ўкерчѣксем тӓрӓх истори каласа пама тытӓнса пӓх». Ача икѣ ўкерчѣк тӓрӓх каласа пѣтерсен тепѣр иккѣшне, унтан юлашкисене уџса парӓр. 1-6 ўкерчѣксем пурте курӓнмалла (ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла).

Ача каланӓ чухнех чарӓнсан: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мѣн пулса иртет-ха ўкерчѣкре», - теме пултаратӓр. Ачана историне каласа пѣтерни џинчен пѣлтермелли џинчен асӓрхаттарӓр.

Историне каласа пѣтерсен ачана мухтамалли џинчен ан манӓр, вара тин ыѣтусем пама пултаратӓр

Тѣслѣхлѣ калав

Ачана хирѣџ ларӓр. ӓна џапла калӓр: «Пӓх-ха, сан умӓнта 3 конверт выртать. Кашни конвертра пѣрер интереслѣ ўкерчѣклѣ истори пур. Хӓвна килѣшекен конверта суйласа ил, унтан эпѣ сана истори каласа паратӓп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѣклѣ историсене кӓларӓр та ача умне хурӓр. (Ўкерчѣксен йѣркине ачан кӓна курмалла). Халѣ ачана џапла калӓр: «Тимлѣ пӓх ўкерчѣксене, мана вара ан кӓтарт. Эсѣ кӓна пӓхма пултаратан. Эсѣ хатѣр-и?” Халѣ эпѣ сана истори каласа паратӓп. Эсѣ тимлѣ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыџџӓн эпѣ сана темиџе ыѣту паратӓп». Ўкерчѣксене майласа хурӓр та 1-2 ўкерчѣксене уџӓр. Ўкерчѣксене ачан кӓна курмалла. Пѣрремѣш ўкерчѣк џине кӓтартӓр та џапла калӓр: «џакӓнтан пуџланать истори».

Пёррехинче кайăк амăшĕ хăйĕн йăвари чĕпписем выçă пулнине асăрхарĕ. Вăл вĕсем валли апат тупас тесе йăваран вĕçсе тухрĕ. Выçă кушак кайăк амăшĕ йăваран вĕçсе кайнине асăрхарĕ те çапла шухăшларĕ: «Питĕ аван, кама йăвара куратăп-ха эпĕ?»

3-4 ўкерчĕксене уçăр. Ачан кăна курмалла. (1-4 ўкерчĕксем пурте курăнмалла)

Кайăк амăшĕ хăйĕн ачисем валли пысăк хурт йăтса таврăнчĕ, анчах кушака асăрхамарĕ. Вăл хăйĕн пĕчĕк ачисем валли сĕтеклĕ аман тупса килнишĕн савăнчĕ. Çав вăхăтра усал кушак чĕпписене тытасшăн пулнипе йывăç çине упаленсе хăпарма пуçларĕ. Вăл пĕр чĕппине ярса тытрĕ. Иртсе пыракан паттăр йытă кайăксем хăрушлăхра пулнине курчĕ. Вăл кушака чарма, вĕсене çалма шут тытрĕ.

5-6 ўкерчĕксене уçăр. Ачан кăна курмалла. (1-6 ўкерчĕксем пурте курăнмалла)

Йытă кушака: “Чĕпписене ан тĕкĕн”, - тесе кăшкăрса ярчĕ. Унтан вăл кушака хўринчен ярса тытрĕ те аялалла туртрĕ. Кушак кайăк чĕппине вĕçертсе ярчĕ те, йытă кушака хăваласа ячĕ. Кайăксене çалма пултарнăшăн йытă питĕ савăнчĕ, кушакĕ вара выçă ўлчĕ.

Истори вĕçĕ.

Ача пĕтĕмпех каласа петерсен апа мухтамалли çинчен ан манăр. Ун хыççăн ыйтусем пама юрать.

«Кайăк чѣпписем» калава тишкермелли протокол

1-мѣш пай: Продукци

А: Калав тытăмѣ; В: Калав кăткăслăхѣн степенѣ;

С: Психикăлла лару-тăрăвне кăтартни (ПК)

А: Калав тытăмѣ

		Тѣрѣс хурав тѣслѣхѣсем¹¹	Балл
A1.	Кўртѣм пай	Вăхăта тата/е вырăна палăртни, сăмахран, тахсан- тахсан / пѣррехинче/ пѣррехинче / ѣлѣк; ... вăрманта/ улăхра/ садра/ уйра / кайăк йăвинче / йывăç çинче	0 1 2 ¹²
<i>1-мѣш эпизод: Кайăк амăшѣ (эпизод геройѣсем: кайăк амăшѣ тата кайăк чѣпписем)</i>			
A2.	ПК: ѣссем мѣнле пуçланса кайнине хаклани	Кайăк чѣпписем выçă / çиесшѣн / апатшăн макăраççѣ / апат ыйтаççѣ/ Кайăк амăшѣ / ашшѣ-амăшѣ чѣпписем выçă / çиесшѣн пулнине курнă	0 1
A3.	Тѣллев	Кайăк амăшѣ чѣпписене вали апат / амăн/ тупасшăн/ чѣпписене тăрантарасшăн	0 1
A4.	Хăтлану	Кайăк амăшѣ апат шырас тесе вѣçсе кайрѣ	0 1
A5.	Ўç мѣнле вѣçленсе пѣтни (результат)	Кайăк амăшѣ апат/ хурт / илсе / тытса килет / чѣпписене тăрантарать Чѣпѣсем апат / амăн / çиесçѣ	0 1
A6.	ПК: реакци хаклани	Кайăк амăшѣ телейлѣ / кăмăллă Кайăк чѣпписем телейлѣ / кăмăллă / урăх выçă мар	0 1
<i>2-мѣш эпизод: Кушак (эпизод геройѣсем: кушакпа кайăк чѣпписем)</i>			
A7.	ПК: ѣссем мѣнле пуçланса кайнине хаклани	Кайăк амăшѣ вѣçсе кайнине кушак курнă / чѣпѣсем пѣчченех пулнине курнă / апатланас тесе шутланă Кушак выçă пулнă / "тутлă" тесе шухăшланă	0 1
A8.	Тѣллев	Кушак кайăк чѣпписене çисе ярасшăн/ тытасшăн/ вѣлересшѣн	0 1
A9.	Хăтлану	Кушак йывăç çине хăпаратъ/ кармашма хăтланчѣ/ Кушак кайăк чѣпписене тытас тесе йывăç çине сикет	0 1
A10.	Ўç мѣнле вѣçленсе пѣтни / результат	Кушак кайăк чѣпписене яраса тытма хатѣр Кушак кайăк чѣпписем патне çитрѣ	0 1
A11.	ПК: реакци хаклани	Кушак телейлѣ / саванса кайнă Кайăк амăшѣ хăраса ўкнѣ/ макăрнă/ хăраса кăшкăрса янă	0 1
<i>3-мѣш эпизод: Йытă (эпизод геройѣсем: йытă, кушак тата кайăк чѣпписем)</i>			
A12.	ПК: ѣссем мѣнле пуçланса	Йытă кайăк чѣпписем хăрушлăхра пулнине курнă/ Йытă кайăк чѣпписене кушак тытасшăн пулнине курнă	0 1

¹¹ Иккѣленнѣ чухне е ача хуравѣ протоколра кăтартнă хурав варианчѣ пек мар пулсан, акăлчан чѣлхипе çырнă инструкцине пăхăр.

¹² Ноль балл тѣрѣс мар хурав панăшăн е ответ çукшăн лартмалла, 1 балл кашни тѣрѣс хуравшăн памалла, 2 балл вăхăтпа вырăн асаннăшăн памалла.

	кайнине хаклани		
A13.	Тёллев	Йытӓ кушака чарма шут тытрӓ/кушака чарасшӓн пулчӓ Йытӓ чӓпсене ҫӓлмалла / пулӓшмалла тесе шут тытрӓ	0 1
A14.	Хӓтлану	Йытӓ кушака сӓтӓрет/ аялалла сӓтӓрет Йытӓ кушака аяла сӓтӓрсе антарать / ҫыртать / кушака тапӓнать / хӓринчен кушака ярса тытӓть	0 1
A15.	Ӕҫ мӓнле вӓҫленсе пӓтни / результат	Йытӓ кушака хӓваласа ячӓ (аяккалла) / кушака хӓратрӓ / кайӓк чӓпписене ҫӓлчӓ	0 1
A16.	ПК: реакци хаклани	Йытӓ кайӓк чӓпписене ҫӓлнӓшӓн савӓнчӓ Кушак ҫилленнӓ / кӓреннӓ. Кайӓк амӓшӓ хӓйне ҫӓмӓллӓх / телей / хӓрушсӓрлӓхра туйнӓ. Кайӓк амӓшӓ савӓннӓ.	0 1
A17.		Пӓтӓмӓшле балл:	

В. Калав кӓткӓслӓхне хаклани

«Хӓтлану + результат» модельпе каланӓ секвенцисен хисепӓ	Тӓллевсен шучӓ (хӓтланупа результата шута илмесӓр)	«Тӓллев + хӓтлану» тата «Тӓллев +результат» модельпе каланӓ секвенцисен хисепӓ	«Тӓллев + хӓтлану + результат» модельпе каланӓ секвенцисен хисепӓ
В1.	В2.	В3.	В4.

С. Психикалла лару-тәрәвне кәтартни (ПК)

С1.	<p>Пётёмёшле ПК (сәмах саврәнәшәсем). ПК йышне кёреçсә:</p> <p>Туйәмсене каласа кәтартни: сәмахран, курать, илтет, туяты, шәршлать;</p> <p>Физиологи тәрәмән терминәсем: сәмахран, ёҕес килет, выҕа, ывәннә, ыратса кайнә, ыратать;</p> <p>Тән-пуç ҕинчен каласа пани: сәмахран, вәранать, ҕывәрасшән, ҕывәрман тата ытти те;</p> <p>Туйәмсене үкерсе кәтартни: тәсләхрен, салху, телейлә, савәнәҕлә, ҕиләллә, пәлханса үкнә, шанәҕне ҕухатнә, хәранә, мәнаҕлә, хәюллә, хәпәртенә, тәләннә;</p> <p>Тән-пуç ёҕне кәтартакан глаголсем: тәсләхрен, шухәшлать, пәлет, манать, йышәнать, ёненет, хәйәнчен ыйтать;</p> <p>Сәмах глаголәсем: тәсләхрен, калаҕать, чәнет, кәшкәрать, асәрхаттарать, ыйтать.</p>
-----	--

2-мөш пай: Аңлану

		Төрөс хурав төслөхөсөм	Төрөс мар хуравсен төслөхөсөм	Баллс өм
0	Ҷак истори сана килөшрө-и?	Шутланман ыйту, балл лартма кирлө мар		
D1.	Мөншөн кайак амашё вёссе каять? (1-2 ўкерчөксем сине кәтартәр) (1- мөш эпизод: Төллөв / ПК: ёссөм мөнлө пусланса кайнине хаклани)	Чөпписене валли апат/ хурт тупасшән / илсе килесшөн Кайак чөпписөм высә / сиесшөн	Тухса каять/ ёсе хатөрленет / Аттепе аннене курма каять/ Хәрать	0 1
D2.	Кайак чөпписөм хайне мөнлө туяссё? (1-мөш ўкерчөк сине кәтартәр) (ПК: ёссөм мөнлө пусланса кайнине хаклани)	Япәх / начар / высә / Сиесшөн	Лайәх/ телейлө / пөччен/ хәрәнә	0 1
D3.	(Ача аңлантарса памасәрах төрөс хурав парать пулсан сөс D3 ыйтәр. Ача D2 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D3 графара аңа Пөр балл лартәр та D4 ыйту сине кусәр). Мөншөн эсө чөпөсөм хайсене япәх / высә (тата ытти) туяссё тесе шутлатән? ¹³	Вөсен сәварөсөм усә / апат ыйтассё / "Пирөн сиес килет/ Эпир высә", - тесе кәшкәрассё. Кайак амашё апат патне кайнә / хуртпа таврәннә. Чөпөсөм яланах высә (пөтөмөшлө пөлтөрөш)	Телейлө/ юрлассё/ Аннепе каясшәнччө/ Кушакран хәрассё / хәраса ўкнө. Хәраса ўкнө, мөншөн тесен амашё вёссе кайнә	0 1
D4.	Мөншөн кушак йивәс сине уләхатъ? (3-мөш ўкерчөк сине кәтартәр) (2-мөш эпизод: Төллөв)	Кайак чөпписене сисө ярасшән / вөлөресшөн/ Кайак чөпписене курсан чәтса тәраймарө / Кайак амашё кайнине асәрхарө Кушаксем кайак симө / тытма юратассё (пөтөмөшлө пөлтөрөш)	Кайак чөпписөмпө вылясшән	0 1
D5.	Кушак хайне мөнлө туятъ? (5-6-мөш ўкерчөк сине кәтартәр) (ПК: реакци хаклани)	Начар / (саплах) высә / салху / хәрәнә / кўреннө / айван / шанәсәр	Лайәх / телейлө / вылясшән	0 1
D6.	(Ача аңлантарса памасәрах төрөс хурав парсан кәна D6 ыйтәр. Ача D5 ыйтәва төрөс аңлантарса панә пулсан, D6 графара аңа пөр балл лартәр та D7 ыйту сине кусәр). Мөншөн эсө кушак хайне япәх / высә /	Чөпписене тытайман / аңәслә пулман Хәрать / йытәран хәрать Йытә кушака тапанатъ / сыртатъ/ туртса антаратъ/ кушака хўринчен сыртатъ D5 ыйту сине "начар / усал" хурав панә пулсан D6 сине «саплах высә» тесе хуравлама пулатъ	Телейлө / вылясшән / вөсөмө тытәнатъ / Йытә кушак апатне туртса илет / Йытә кушака сиесшөн / Эпө пөлместөп	0 1

¹³ D3 ыйту панә чухне D2 хуравланә сәмах сәврәнәшөсөмпө усә курәр.

	хӳраса ӱкнӳ пек туять тесе шутлатӳн? ¹⁴			
D7.	Йытӳ мӳншӳн хӳринчен кушак ярса тытать? (5-мӳш ӱкерчӳк ҫине кӳтартӳр) (3- мӳш эпизод: Тӳллев)	Кайӳк чӳпписене ҫӳласшӳн / пулӳшасшӳн / Кайӳк чӳпписене хӳтӳлеме / кушака чарасшӳн / тӳрӳшӳть / Кайӳк чӳпписене кушак ан ҫитӳр / вӳлертӳр тет / Кайӳк чӳпписем аманнӳ ан пултӳрччӳр тет.	Кайӳк чӳпписене хӳй ҫиесшӳн/ кушака ҫиесшӳн / кушакпа вылясшӳн / Йытӳсем кушаксене кураймаҫҫӳ (пӳтӳмӳшле пӳлтерӳш)	0 1
D8.	Калӳпӳр, йытӳ кайӳксене курать. Йытӳ хӳйне мӳнле туять-ши? (6-мӳш ӱкерчӳк ҫине кӳтартӳр) (ПК: реакци хаклани)	Лайӳх / телейлӳ / ҫӳмӳллӳх тӳссене ирттерекен пек / тулли / мӳнаҫлӳ / усӳллӳ / Хӳтӳлевҫӳ / герой пек / Вӳсене хӳтӳлеме юратать хаклани)	Начар / усал / салху / айван / выҫӳ / "Манӳн кушака тытмалла"	0 1
D9.	(Ача ӳнлантарса памасӳр тӳрӳс хурав парать пулсан ҫеҫ D9 ыйтӳр. Ачи D8 ыйтӳва тӳрӳс ӳнлантарса панӳ пулсан, D9 графра ӳна пӳр балл лартӳр та D10 ыйту ҫине куҫӳр). Мӳншӳн эсӳ йытӳ хӳйне лайӳх / телейлӳ / туять тесе шутлатӳн? ¹⁵	Кушака чарнӳ / унтан кушака туртса кӳларнӳ / Кайӳк чӳпписене ҫӳлнӳ/ Кайӳк чӳпписене пулӳшнӳ/ Кайӳк чӳпписем хӳрушҫӳрлӳхра / телейлӳ пулнине курать / Кушак текех таврӳнмасть	Вӳл кулатъ / Кушака тытаймасть/ Кайӳксене чӳпписене хӳй ҫиесшӳн / Кушак ҫине тарӳхатъ	0 1
D10.	Кама кайӳк амӳшӳ ытларах юратать, кушака е йытӳна? Мӳншӳн?	Йытӳна – пӳр сӳлтавне те пулин каламалла (вӳл чӳппинсене ҫӳлчӳ / чӳпписене пулӳшрӳ / кушака хӳваласа ячӳ / вӳҫен кайӳксемшӳн ыра пулчӳ)	Кушак / эпӳ пӳлместӳп / Урӳх вырӳнсӳр хурав	0 1
D11.	Пӳтӳмӳшле балл:			

¹⁴ D6 ыйту панӳ чухне D5 хуравланӳ сӳмах ҫаврӳнӳшӳсемпе усӳ курӳр.

¹⁵ D9 ыйту панӳ чухне D8 хуравланӳ сӳмах ҫаврӳнӳшӳсемпе усӳ курӳр.

«Качака путекисем» калав протоколё

Калав тумалли / Каласа памалли / Тёслёхлё калав

Ача ячё: _____
Суралнă кун: _____
Тестланă кун: _____
Тестланă ача сүлё (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Арлăх: _____
Тёрёслевсё ячё: _____
2-мёш чёлхепе сыхăну (контакт)
вăрăмăшё (уйăхсемпе кăтартмалла): _____
Шкулчченхи ача-пăча учрежденине кёнё кун: _____
Шкулчченхи ача-пăча учреждени ячё: _____

Материалсене малтанах хатёрлесе хумалла: диктофон, конвертсем (ăшёнче ўкерчёксем). Тест пусланиччен вёсем сётел синче виртмалла. Диктофон сине сырса илме хатёрленў пайёнченех пусламалла та тест вёсленичченех сырмалла.

Хатёрленў пайё

Ачапа контакт тупăр. Унпала тёрлё темăпа калашма пултаратăр. Тёслёхрен: «*Санан чи лайăх юлташ кам? Эсё телевизор курма юрататан-и? Сана историсем каласа пама килёшет-и? Сана историсем итлеме килёшет-и?*»

Инструкцисем

Калав тумалли

Ачана хирёс парăр. ăна сáпла калăр: «*Пăх-ха, сан уманта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пёрер интереслё ўкерчёклё истори пур. Хăвна килёшекен конверта суйласа ил, унтан мана историне каласа паратан. Ун хысқан эпе сана ыйтусем паратан*». Ача конверта суйласа илсен ăна конвертран ўкерчёксене кáларма пулăшăр, анчах та ўкерчёксен йёркине ачан кáна курмалла. Халё ачана сáпла калăр: «*Тимлё пăх ўкерчёксене, мана вара ан кăтарт. Эсё кáна пăхма пултаратан. Эсё хатёр-и?*»

Унтан ўкерчёксене майласа хумалла та 1-2 ўкерчёксене усмалла (Ачан кáна курмалла). Ачана: «*Каласа пар-ха мана ўкерчёксен историне. Эсё мана чи лайăх истори каласа пама тăрăш*», - тесе калама пулать. Ачан каласа парас кáмáллё сук пулсан ăна хавхалантарăр. Ўкерчёк сине кăтартса: «*Каласа пар-ха ўкерчёкри историне*», - тейёр. Ача 1-2 ўкерчёк тăрăх каласа панă хысқан 3-4 (1-4 ўкерчёксем пурте куранмалла), унтан 5-6 ўкерчёксене. (Халё 1-6 ўкерчёксем пурте куранмалла). Ўкерчёксене ачан кáна курмалли синчен манмалла мар. Каласа панă сёртех ача шáплансан ăна: «*Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мён пулса иртет-ха ўкерчёкре*», - калама пулать.

Ача пётёмпех каласа петерсен ăна мухтамалли синчен ан манăр. Ун хысқан ыйтусем пама юрать.

Каласа памалли

Ачана хирёс парăр. ăна сáпла калăр: «*Пăх-ха, сан уманта 3 конверт виртать. Кашни конвертра пёрер интереслё ўкерчёклё истори пур. Хăвна килёшекен конверта суйласа ил, унтан эплё сана истори каласа паратан*». Ача конверта

суйласа илсен унтан ўкерчѳклѳ историсене кѳларѳр та ача умне хурѳр. (Ўкерчѳксен йѳркине ачан кѳна курмалла). Халѳ ачана ѳапла калѳр: «Тимлѳ пѳх ўкерчѳксене, мана вара ан кѳтарт. Эсѳ кѳна пѳхма пултаратан. Эсѳ хатѳр-и? Халѳ эплѳ сана истори каласа паратѳп. Эсѳ тимлѳ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыѳѳѳан эплѳ сана темиѳе ыйту паратѳп». Ўкерчѳксене майласа хурѳр та 1-2 ўкерчѳксене уѳѳр. Ўкерчѳксене ачан кѳна курмалла. Пѳрремѳш ўкерчѳк ѳине кѳтартѳр та ѳапла калѳр: «ѳакѳнтан пуѳланать истори».

Пѳррехинче качака-амѳшѳ унѳн путекки шыва ўкнине, путекки ѳавѳн пирки хѳраса ўкнине асѳрхарѳ. Вѳл ѳна ѳѳлас тесе шыва сикрѳ. Выѳѳ тилѳ качака-амѳшѳ шывра пулнине курчѳ те мѳкѳрсе ярчѳ: “Питѳ аван, мѳн куратѳп-ха эплѳ кунта, курѳк ѳинче?”

3-4 ўкерчѳксене уѳѳр. Ачан кѳна курмалла. (1-4 ўкерчѳксем пурте курѳнмалла)

Качака-амѳшѳ путеккине шывран тѳксе кѳларчѳ, анчах та тилѳне асѳрхамарѳ. Вѳл хѳйѳн ачи шыва путманшѳн савѳнчѳ. ѳав вѳхѳтра ирсѳр тилѳ тепѳр качака путеккине тытас тесе малалла сикрѳ. Вѳл качака путеккине ярса тытрѳ. ѳывѳхран вѳѳсе пыракан паттѳр кайѳк качака путекки пысѳк хѳрушлѳха лекнине курчѳ. Вѳл тилѳне чарма, качака путеккине ѳѳлма шут тытрѳ.

5-6 ўкерчѳксене уѳѳр. Ачан кѳна курмалла. (1-6 ўкерчѳксем пурте курѳнмалла)

Кайѳк тилѳне: “Качака путеккине ан тыт”, - тесе кѳшкѳрса ярчѳ. Унтан вѳл аялалла вѳркѳнчѳ те тилѳне хѳринчен сѳхса илчѳ. Тилѳ качака путеккине вѳѳертрѳ те, кайѳк тилле хѳваласа ячѳ. Качака путеккине ѳѳлма пултарнѳшѳн кайѳк питѳ савѳнчѳ, тилѳ вара ѳаплах выѳѳ ўлчѳ.

Истори вѳѳѳ

Унтан ўкерчѳксене майласа хурѳр ,вара каллех 1-2 ўкерчѳксене уѳѳр. (Ўкерчѳксене ачан кѳна курмалла) Ачана: «Халѳ эплѳ сана истори каласа пама ыйтасшѳн. Чи лайѳх истори каласа пама тѳрѳш-ха», - тесе калама пулатѳ. Ачан истори каласа парас кѳмѳл ѳук пулсан ѳна хавхалантарѳр та ѳапла калѳр ўкерчѳксем ѳине кѳтартса : «Ўкерчѳксем тѳрѳх истори каласа пама тытѳнса пѳх». Ача икѳ ўкерчѳк тѳрѳх каласа пѳтерсен тепѳр иккѳшне, унтан юлашкисене уѳса парѳр. 1-6 ўкерчѳксем пурте курѳнмалла (ўкерчѳксене ача кѳна курмалла).

Ача каланѳ чухнех чарѳнсан: «Малалла. Ытларах каласа пар-ха. Тата мѳн пулса иртѳт-ха ўкерчѳкре», - теме пултаратѳр. Ачана историне каласа пѳтерни ѳинчен пѳлтермелли ѳинчен асѳрхаттарѳр.

Историне каласа пѳтерсен ачана мухтамалли ѳинчен ан манѳр, вара тин ыйтусем пама пултаратѳр.

Тѳслѳхлѳ калав

Ачана хирѳѳ ларѳр. ѳна ѳапла калѳр: «Пѳх-ха, сан умѳнта 3 конверт выртать. Кашни конвертра пѳрер интереслѳ ўкерчѳклѳ истори пур. Хѳвна килѳшекен конверта суйласа ил, унтан эплѳ сана истори каласа паратѳп». Ача конверта суйласа илсен унтан ўкерчѳклѳ историсене кѳларѳр та ача умне хурѳр. (Ўкерчѳксен йѳркине ачан кѳна курмалла). Халѳ ачана ѳапла калѳр: «Тимлѳ пѳх ўкерчѳксене, мана вара ан кѳтарт. Эсѳ кѳна пѳхма пултаратан. Эсѳ хатѳр-и? Халѳ эплѳ сана истори каласа паратѳп. Эсѳ тимлѳ итле, вара мана каласа паратан. Ун хыѳѳѳан эплѳ сана темиѳе ыйту паратѳп». Ўкерчѳксене майласа хурѳр та 1-2 ўкерчѳксене уѳѳр. Ўкерчѳксене ачан кѳна курмалла. Пѳрремѳш ўкерчѳк ѳине кѳтартѳр та ѳапла калѳр: «ѳакѳнтан пуѳланать истори».

Пѳррехинче качака-амѳшѳ унѳн путекки шыва ўкнине, путекки ѳавѳн пирки хѳраса ўкнине асѳрхарѳ. Вѳл ѳна ѳѳлас тесе шыва сикрѳ. Выѳѳ тилѳ качака- амѳшѳ

шывра пулнине курчѣ те мѣкѣрсе ярчѣ: “Питѣ аван, мѣн куратѣп-ха элѣ кунта курѣк сѣнче?”

3-4 ўкерчѣксене уѣр. Ачан кѣна курмалла. (1-4 ўкерчѣксем пурте курѣнмалла)

Качака-амѣшѣ путеккине шыврап тѣксе кѣларчѣ, анчах та тилѣне асѣрхамарѣ. Вѣл хѣйѣн ачи шыва путманшѣн савѣнчѣ. Сав вѣхѣтра ирсѣр тилѣ тепѣр качака путеккине тытас тесе малалла сикрѣ. Вѣл качака путеккине ярса тытрѣ. Сывѣхран иртсе пыракан паттѣр кайѣк качака путекки пысѣк хѣрушлѣха лекнине курчѣ. Вѣл тилѣне чарма, качака путеккине сѣлма шут тытрѣ.

5-6 ўкерчѣксене уѣр. Ачан кѣна курмалла. (1-6 ўкерчѣксем пурте курѣнмалла)

Кайѣк тилѣне: “Качака путеккине ан тыт”, - тесе кѣшкѣрса ярчѣ. Унтан вѣл аялалла вѣркѣнчѣ те тилѣне хѣринчен сѣхса илчѣ. Тилѣ качака путеккине вѣсертрѣ те, кайѣк тилле хѣваласа ячѣ. Качака путеккине сѣлма пултарнѣшѣн кайѣк питѣ савѣнчѣ, тилѣ вара сѣллах выѣр ѣлчѣ.

Истори вѣсѣ

Ача пѣтѣмпех каласа петерсен ѣна мухтамалли сѣнчен ан манѣр. Ун хысѣсѣн ѣйтусем пама юрать.

«Качака путеккисем» калава тишкермелли протокол

1-мёш пай: Продукци

А: Калав тытәмә; В: Калав кәткәсләхән степенё;

С: Психикәлла лару-тәрәвне кәтартни (ПК)

А: Калав тытәмә

		Төрөс хурав төслөхөсем¹⁶	Баллсем
A1.	Кўртём пай	Вәхәта тата/е ыраңа паләртни, сәмахран, тахсан-тахсан / пәррехинче/ пәррехинче / ёлөк; ... вәрманта / уләхра / уйра / кўлө патөнче / пөве патөнче	0 1 2 ¹⁷
<i>1-мёш эпизод: Качака-амәшө (эпизод героёсем: качака-амәшөпе качака путекки)</i>			
A2.	ПК: ёсөем мөнле пусланса кайнине хаклани	Качака путекки / хәрушләхра / макәрнә (пуләшу ыйтнә)/ амәшне чөннө/ әна пуләшу кирлө пулнә/ Качака-амәшө качака путекки хәранине / хәрушләхра пулнине / шыва кайнине / ишме пөлменнине <u>курнә</u> / Качака-амәшө качака путекки пирки питө пәшәрханнә	0 1
A3.	Төллөв	Качака-амәшө качака путеккине сәласшән / шывран кәларасшән / пуләшасшән	0 1
A4.	Хәтлану	Качака-амәшө шыва чупса кечө Качака-амәшө төртөт/ пуләшәт Качака-амәшө + ГЛАГОЛ (пуләшма, төксе пәхма) хәтланнә	0 1
A5.	Ёс мөнле вөсленсе пөтни (результат)	Качака-амәшө путеккине шывран кәларнә / сәлнә / путеккине тухма пуләшнә	0 1
A6.	ПК: реакци хаклани	Качака-амәшө телөйлө пулнә/ сәмәлләх түссе ирттернө Качака путекки телөйлө / савәнәслә/ урәх хәрамасть	0 1
<i>2-мёш эпизод: Тилө (эпизод героёсем: тилөпе качака путекки)</i>			
A7.	ПК: ёсөем мөнле пусланса кайнине хаклани	Тилө качака-амәшө айккинелле пәхнине курчө / качака путекки пөчченех пулнине курчө / унта апат пуррине курчө. Тилө высә пулнә / "тутлә аш" тесе шухәшләт	0 1
A8.	Төллөв	Тилө качака путеккине / тытасшән/вөлөресшән	0 1
A9.	Хәтлану	Тилө качака путекки патне сикрө Тилө качака путеккине ярса тытма хәтланчө	0 1
A10.	Ёс мөнле вөсленсе пөтни (результат)	Тилө качака путеккине тытрө/ ярса тытрө/ Тилө качака путеккине тытнәпа пөрөх	0 1

¹⁶ Иккөленнө чухне е ача хуравө протоколра кәтартнә хурав варианчө пек мар пулсан, акәлчан чөлхипө сьрнә инструкцине пәхәр.

¹⁷ Ноль балл төрөс мар хурав панәшән е ответ сукшән лартмалла, 1 балл кашни төрөс хуравшән памалла, 2 балл вәхәтпа ыраң асәннәшән памалла.

A11.	ПК: реакци хаклани	Тилё телейлё Качака путекки хăраса ўкнё / макăрнă/ ыратнипе кăшкăрнă	0 1
<i>3-мёш эпизод: Кайăк (эпизод геройёсем: кайăк, тилё тата качака путекки)</i>			
A12.	ПК: ёссем мёнле пусланса кайнине хаклани	Кайăк (ула курак тата ытти те) качака путекки хăрушлăхра пулнине курнă/ а̀на тилё тытас тенине куртнă Качака путекки хăрушлăхра пулнă	0 1
A13.	Тёллев	Кайăк тилле чарасшăн пулчё Кайăк качака путеккине хăтарас / пулăшас килчё/ хўтёлес килчё Кайăк +ГЛАГОЛ (чарасшăн, фаласшăн, пулăшасшăн) пулчё	0 1
A14.	Хăтлану	Кайăк тилёне фыртаты/ хўринчен сётёрет/ Кайăк тилёне фыртса илчё/ сётёрсе кайрё/ тилё хўринчен ярса тытрё/ тилё фине сиске ўкрё Кайăк тилле + ГЛАГОЛ (хăваласа яма) хăтланнă	0 1
A15.	Ёс мёнле вёсленсе пётни (результат)	Кайăк тилё (аяккалла) хăваласа ячё/ тилёне хăратрё Тилё качака путеккине вёсертрё / тарчё Качака путекки фаланнă	0 1
A16.	ПК: реакци хаклани	Кайăк фамаллăх туйрё/ саванăс/ Тилё кўреннё/ хайне япăх туйнă/ силленнё/ хăранă/ тилё хўри ыратнă/ Качака путекки фамаллăх туйрё / телейлё/ хăрушсăрлăхра Качака-амăшё фамаллăх туйрё/ саванăс	0 1
A17.	Пётёмёшле балл:		

В. Калав кăткăслăхне хаклани

«Хăтлану + результат» модельпе каланă секвенцисен хисепё	Тёллевсен шучё (хăтланупа результата шута илмесёр)	«Тёллев + хăтлану» тата «Тёллев +результат» модельпе каланă секвенцисен хисепё	«Тёллев + хăтлану + результат» модельпе каланă секвенцисен хисепё
В1.	В2.	В3.	В4.

С. Психикăлла лару-тăрăвне кăтартни (ПК)

C1.	<p>Пётёмёшле ПК (сăмах фавранăшёсем). ПК йышне кёресчё:</p> <p>Туйăмсене каласа кăтартни: сăмахран, курать, илтет, туять, шăршлать;</p> <p>Физиологи тăрăмён терминёсем: сăмахран, ёсес килет, выфă, ываннă, ыратса кайнă, ыратать;</p> <p>Тăн-пуф финчен каласа пани: сăмахран, вăранать, фывăрасшăн, фывăрман тата ытти те;</p>
------------	--

Туйамсене ўкерсе кәтартни: тәсләхрен, салху, телейлә, саванәслә, җилләллә, пәлханса ўкнә, шанәҗне җухатнә, хәранә, мәнаҗлә, хәюллә, хәпәртенә, тәләннә;

Тән-пуҗ әҗне кәтартакан глаголсем: тәсләхрен, шухәшлатъ, пәлет, манатъ, йышәнатъ, әненет, хәйәнчен ыйтатъ;

Сәмах глаголәсем: тәсләхрен, калаҗатъ, чәнет, кәшкәратъ, асәрхаттаратъ, ыйтатъ.

2-мёш пай: Ӑнлану

		Тёрёс хурав тёслёхёсем	Тёрёс мар хуравсен тёслёхёсем	Балл
0	Ъак истори сана килёшрё-и?	Шутланман Ыйту, балл лартма кирлё мар		
D1.	Мёншён-ха качака-амашё шывра пулнӑ? (1-2 ўкерчёксем сине кӑтартӑр) (1- мёш эпизод: Тёллев / ПК: ёссем мёнле пусланса кайнине хаклани)	Качака путеккине сӑласшӑн/ пулӑшасшӑн/ Качака путеккине + ГЛАГОЛ (пулӑшма, сӑлма) тӑрӑшнӑ / Качака путекки пирки пӑшӑрханнӑ / Качака путекки хӑрушлӑхра/ пулӑшма чённӑ	Вӑл шывра ишет/ вылять/ сӑвӑнасшӑн/ качака путеккине сӑвасшӑн/ шыва кёрсе усӑласшӑн/ ёсесшён	0 1
D2.	Качака путекки хӑйне мёнле туять? (1-мёш ўкерчёк сине кӑтартӑр) (ПК: ёссем мёнле пусланса кайнине хаклани)	Хӑрушлӑхра/ хӑрушӑ/ хӑрать Хӑйне сӑлтарасшӑн	Лайӑх / хўхём / вылясшӑн / канлӑ / сивӑ / высӑ / таса / таса мар / ӑссӑр	0 1
D3.	(Ача ӑнлантарса памасӑрах тёрёс хурав парать пулсан сес D3 Ыйтӑр. Ача D2 Ыйтӑва тёрёс ӑнлантарса панӑ пулсан, D3 графара ӑна Пёр балл лартӑр та D4 Ыйту сине кусӑр). Мёншён эсё качака путекки хӑйне япӑх туять / хӑраса ўкнӑ / хӑрушлӑхра туять тесе шутлатӑн? ¹⁸	Шыва ўкнӑ/ шывран тухма пултараймасть/ путать/ ишме пёлмест "Пулӑшӑр, эпё путатӑп!" - тесе кӑшкӑрать Путексем ишме пёлмессӑ (пётёмёшле пёлтерёш)	Вӑл высӑ / ёсесшён / шывра ишесшён / шывра вылять / ӑна унта тӑма ирӑк памассӑ	0 1
D4.	Мёншён тилё качака путекки патне сикет /малалла сикет? (3-мёш ўкерчёк сине кӑтартӑр) (2-мёш эпизод: Тёллев)	Качака путеккине вёлересшён/ сисесшён/ тытасшӑн Тилё качака путеккине+ ГЛАГОЛ (тытас, вёлерес) тет. Амашё пӑхман чухне усӑ курать Тилёсем качака (путексене) сима юратассӑ (пётёмёшле пёлтерёш)	Качака путеккипе вылясшӑн	0 1
D5.	Тилё хӑйне мёнле туять? (5-6-мёш ўкерчёк сине кӑтартӑр) (ПК: реакци хаклани)	Начар / (саплах) высӑ / салху / хӑранӑ / кўреннӑ / айван / шанӑссӑр	Лайӑх / телейлӑ / вылясшӑн	0 1
D6.	(Ача ӑнлантарса памасӑрах тёрёс хурав	Качака путеккине тытаймарӑ / ӑнӑслӑ	Тилё тарать /	0 1

¹⁸ D3 Ыйту панӑ чухне D2 хуравланӑ сӑмах сӑврӑнӑшёсемпе усӑ курӑр.

	<i>парсан кәна D6 ыйтәр. Ача D5 ыйтәва төрөс әнлантарса панә пулсан, D6 графара әна пәр балл лартәр та D7 ыйту сине куҗәр). Мөншән эсә тилә хайне япәх / выҗә / хәраса үкнә пек туять тесе шутлатәр?</i> ¹⁹	пулаймарё / вёсен кайәкран хәрать / Кайәк тилё сине тапәнчө/ тапәнать/ сыртать/ әна йөрлет / тилёне хуринчен сыртать D5 ыйту сине "начар / усал" хурав панә пулсан D6 сине «саплах выҗә» тесе хуравлама та пулать	Кайәк тилё апатне туртса илет / Кайәк тилёне сиесшән / Эпё пөлместөп	
D7.	Кайәк мөншән тилё хуринчен сыртать? (5-мөш үкерчөк сине кәтартәр) (3- мөш эпизод: Төллев)	Качака путеккине хүтөлөсшән/ сәласшән/ пуләшасшән. Тилёне чарасшән/ тилёне качака путеккине ирөке яма хушасшән. Качака путеккине + ГЛАГОЛ (сәлма, пуләшма). Качака путеккине ан сиччөр/ан вөлөрччөр/сиен ан күччөр тесе.	Качака путеккине хай сисе ярасшән / Тилёпе вылясшән / Кайәксем тилёсене кураймаҗсө (пөтөмөшле пөлтерөш)	0 1
D8.	Каләпәр, кайәк качакасене курать. Кайәк хайне мөнле туять-ши? (6-мөш үкерчөк сине кәтартәр) (ПК: реакци хаклани)	Лайәх / телейлө / сәмәлләх түссе ирттерекен пек / тулли / мәнәслә / усәллә / Хүтөлөвсө / герой пек / Вөсене хүтөлеме юратать	Начар / усал / салху / айван / выҗә / "Манән тилёне тытмалла"	0 1
D9.	(Ача әнлантарса памасәр төрөс хурав парать пулсан сөс D9 ыйтәр. Ачи D8 ыйтәва төрөс әнлантарса панә пулсан, D9 графра әна пәр балл лартәр та D10 ыйту сине куҗәр). Мөншән эсә кайәк хайне лайәх / телейлө / туять тесе шутлатән? ²⁰	Тилёне тытса чарнә / Качака путеккине сәлнә / качакана пуләшнә. Качакасем хәрушсәрләхра / телейлө пулнине курать / Халө тилё текех таврәнмасть	Вәл кулать / Тилёне тытаймасть/ Качака путеккине хай сиесшән / Тилё сине тарәхать	0 1
D10.	Кама ытларах качака-амәшө юратать, тилёне е кайәка? Мөншән?	Кайәка – пәр сәлтавне те пулин каламалла (вәл качака путеккине хәтарчө/ тилле хәваласа ячө / качакасене ыра пулчө)	Тилёне / эпё пөлместөп / Урәх ыраңсәр хурав	0 1
D11.	Пөтөмөшле балл:			

¹⁹ D6 ыйту панә чухне D5 хуравланә сәмах саврәнәшөсемпе усә курәр.

²⁰ D9 ыйту панә чухне D8 хуравланә сәмах саврәнәшөсемпе усә курәр.

Ашшэ-амашэ́н анкети

1. Ачан ячэ, хушамачэ _____

2. Фуралнэ кун, сул _____

3. Сирён ача шула е ача садне сүрет?

Сапла, ача садне
_____ (сул, уйах)

Фул

Мёнле ача садне

ик чёлхеллэ

пёр чёлхеллэ L1 = ачан таван чёлхи

пёр чёлхеллэ L2 = ача иккёмеш чёлхи

Тепри, мёнле урэххи? _____

Сапла, шула
_____ (сул, уйах)

Фул

Мёнле шула сүрет?

Икэ чёлхеллэ

Пёр чёлхеллэ L1 = ачан таван чёлхи

пёр чёлхеллэ L2 = ача иккёмеш чёлхи

Тепри, мёнле урэххи? _____

4. Сирён ача хаш сёр-шивра фуралнэ?

L1 сёр-шивёнче,
ячэ мёнле? _____

L2 сёр-шивёнче,
ячэ мёнле? _____

Урэх сёр-шивра,
ячэ мёнле? _____

5. Хаш вэхатран сирён ача L2 сёр-шивра пуранатэ? _____ (сул, уйах)

6. Семьере вал мисемеш ача?

пёрремеш

иккёмеш

виссёмеш

е мисемеш _____

7. Мицере пёрремеш самахсене калама пусланэ?

___ сул(-а) ___ султа тата уйахра

8. Ачан чёлхе аталанавэ сире шухашлаттарнэ-и?

Фул

Сапла, салтавэ _____

9. Сирён семьере каман та пулин чёлхе аталанавэпе проблемасем пулна-и?

Фул

Сапла, каман? _____
(самахран, аннен, аттен, аппашпа шаллесен)

10. Ачан итлү енёпе проблемасем пулна-и?

Илтесси пасални

Фул

Сапла

Халха чирёпе чирлени

Фул

Сапла, час-часах-и? _____

11. Мёнле шутлатар, сирён ача лайах илтет-и?

Фул

Сапла

12. Ашшэ-амашэ́н синчен

	Сирён таван чёлхе (L1)	Сирён иккёмешле чёлхе (L2)	Эсир каласма пултаракан ытти чёлхесем	Эсир кунта нумайранпа пуранатар-и?	Сирён пёлү	Професси
Амашэ						
Ашшэ						

13. Ачапа эсир мёнле чёлхепе калашатър?

Амашё

- Таван чёлхепе (L1)
 - Халәх хушшинчи чёлхепе (L2)
 - Икё чёлхипе те
 - Пачах урәх чёлхепе
- _____

Ашшё

- Таван чёлхепе (L1)
 - Халәх хушшинчи чёлхепе (L2)
 - Икё чёлхипе те
 - Пачах урәх чёлхепе
- _____

14. Халё сирён ача мёнле чёлхепе калашатър?

- Пёрремёш (L1) Мёнле?
 - Иккёмёш Мёнле?
 - Урәх чёлхепе Мёнле?
- _____

15. Таврари ҫынсем хушшинче сирён ача мёнле чёлхепе тёл пулатър?

- Пёрремёш (L1)
- Иккёмёш (L2)
- Урәх чёлхе

16. Миҫе ҫутан сирён ача иккёмёш чёлхепе хутшәнма тытәннә?

- Ҫуралнәранпа
- Ҫулталәкчен
- Иккё ҫулччен
- Виҫё ҫулччен
- Пилёк ҫулччен
- Ҫулччен _____

17. Мёнле ситуацисенче сирён ача иккёмёш чёлхепе тёл пулатър?

- Ача садёнче е школта
- Туссемпе
- Атте-аннепе ,тәвансемпе чухне
- СМИ, кёнеке
- Урәх чух: _____

18. Пёр кун хушшинче сирён ача вәтамран тёрлө чёлхепе миҫе хутчен калашатър?

Таван чёлхепе (L1)	Иккёмёш чёлхепе (L2)	Урәх чёлхепе
☐ 25%	☐ 25%	☐ 25%
☐ 50%	☐ 50%	☐ 50%
☐ 75%	☐ 75%	☐ 75%
☐ 100%	☐ 100%	☐ 100%
		☐

19. Тарәхасшән ачан чёлхе аталанәвён шайне паләртәр	Питё аван	Аван	Начар	Питё начар
Ачан таван чёлхене мёнле шайра <u>пёлет</u> ? (L1)				
Ача иккёмёш чёлхене мёнле шайра <u>пёлет</u> ? (L2)				
Ачан таван чёлхене мёнле шайра <u>калашатър</u> ?(L1)				
Ача иккёмёш чёлхене мёнле шайра <u>калашатър</u> ? (L2)				

20. Сирён шутпа, ача мёнле чёлхепе калашатър лайәхрах?

- Таван чёлхепе (L1)
- Халәх хушшинчи чёлхепе (L2)
- Урах чёлхепе, мёнле чёлхепе _____

21. Сирён шутпа ача хӑш чӑлхине те пулин маларах хурать-и									
☐ Ҫук ☐ Ҫапла. Хӑш чӑлхене? _____									
22. Тарахасшӑн, юлашки вӑхӑтра эсир ачапа хӑҫан вӑхӑт ирттернӗ?					Пӑрремӗш чӑлхепе (L1)			Халӑх хушшинчи чӑлхепе (L2)	
	Нихсан та	Уйӑхра икӗ хут	Эрнере пӑрре е иккӗ	Кашни кун тенӗ пекех	Нихсан та	Уйӑхра икӗ хут	Эрнере пӑрре е иккӗ	Кашни кун тенӗ пекех	
Ачана юмах каласа панӑ									
Кӑнеке вуласа панӑ									
Юрӑ пӑрле итленӗ е юрланӑ									
Телевизор пӑхнӑ, компьютерпа вылянӑ									

Калав сценарийёсем

Малалли текстсем пулса иртнӗ историсене каласа пама хавхалантаракан тӗслӗхсем пулма пултараççӗ. Истори тексчӗсене макро-тата микроструктура тӗлӗшӗнчен шулта илнӗ, вӗсене кодировани тата анализ тума никӗс вырӑнне усӑ курма пулать.

Унсӑр пуçне, çак сценарисене ытти чӗлхесем çине куçарнӑ чухне те усӑ курмалла (çакӑн çинчен «Çӗнӗрен пӑхса тухнӑ **ТОН** çинчен калакан «Справочнай информации, унпа мӗнле усӑ курмалла тата ытти чӗлхесем патне мӗнле хӑнӑхтармалла» сыпӑкра паллашма пулать. Ӑна «Лингвистика статийсем» (№ 63, 2019, IV-XII стр.) (“Background on MAIN Revised, how to use it and adapt it to other languages” in ZAS Papers in Linguistics 63 (2019, pp. IV-XII) тупма пулать (<https://zaspil.leibniz-zas.de/issue/view/53>).

Макроструктура компоненчӗсене (тӗллевне, хӑтланӑвне, результатне (кӑтартӑвне)) тата шалти туйӑмсене çакӑн пек кӑтартса пыраççӗ:

тӗллев хӑтланса пӑхни результат *психикӑлла лару-тӑрӑвне кӑтартни*

Кайӑк чӗпписем (сӑмахсен пӗтӗмӗшле шучӗ: 127)

1/2 үкерчӗксем: Пӗррехинче кайӑк амӑшӗ хӑйӗн йӑвари чӗпписем *выçӑ пулнине асӑрхарӗ*. Вӑл вӗсем валли апат тупас тесе йӑваран вӗçсе тухрӗ. *Выçӑ кушак* кайӑк амӑшӗ йӑваран вӗçсе кайнине асӑрхарӗ те çапла *шухӑшларӗ*: «Питӗ аван, кама йӑвара куратӑп-ха эплӗ?»

3/4 үкерчӗксем: Кайӑк амӑшӗ хӑйӗн ачисем валли пысӑк хурт йӑтса таврӑнчӗ, анчах кушака *асӑрхамарӗ*. Вӑл хӑйӗн пӗчӗк ачисем валли сӗтеклӗ ӑман тупса килнишӗн савӑнчӗ. Çав вӑхӑтра усал кушак чӗпписене тытасшӑн пулнипе йывӑç çине упаленсе хӑпарма пуçларӗ. Вӑл пӗр чӗппине ярса тытрӗ. Иртсе пыракан *паттӑр* йытӑ кайӑксем хӑрушлӑхра пулнине курчӗ. Вӑл кушака чарма, вӗсене çӑлма шут тытрӗ.

5/6 үкерчӗксем: Йытӑ кушака: “Чӗпписене ан тӗкӗн”, - тесе *кӑшкӑрса ярчӗ*. Унтан вӑл кушака хуринчен ярса тытрӗ те аялалла туртрӗ. Кушак кайӑк чӗппине вӗçертсе ярчӗ те, йытӑ кушака хӑваласа ячӗ. Кайӑксене çӑлма пултарнӑшӑн йытӑ питӗ *савӑнчӗ*, кушакӗ вара *выçӑ* ўлчӗ.

Качака путеккисем (сӑмахсен пӗтӗмӗшле шучӗ: 125)

1/2 үкерчӗксем: Пӗррехинче качака-амӑшӗ унӑн путекки шыва ўкнине, путекки çавӑн пирки *хӑраса ўкнине* асӑрхарӗ. Вӑл ӑна çӑлас тесе шыва сикрӗ. *Выçӑ* тилӗ качака-амӑшӗ шывра пулнине курчӗ те *мӗкӗрсе ярчӗ*: “Питӗ аван, мӗн куратӑп-ха эплӗ кунта, курӑк çинче?”

3/4 үкерчӗксем: Качака-амӑшӗ путеккине шывран тӗксе кӑларчӗ, анчах та тилӗне *асӑрхамарӗ*. Вӑл хӑйӗн ачи шыва путманшӑн *савӑнчӗ*. Çав вӑхӑтра

ирсёр тилё тепёр качака путеккине тытас тесе малалла сикрё. Вål качака путеккине ярса тытрё. *Ҙывахран* вёҘсе пыракан *паттёр* кайа́к качака путекки пыса́к хәрушләха леккине *курчё*. Вål тилёне чарма, качака путеккине Ҙалма шут тытрё.

5/6 үкерчөксем: Кайа́к тилёне: “Качака путеккине ан тыт”, - тесе *кашкәрса ярчё*. Унтан вål аялалла вәркәнчё те тилёне хуринчен сәхса илчё. Тилё качака путеккине вёсертрё те, кайа́к тилле хаваласа ячё. Качака путеккине Ҙалма пултарнашән кайа́к питё *савәнчё*, тилё вара Ҙаплах *выҘа* үлчё.

Кушак (сәмахсен пётёмёшле шучё: 124)

1/2 үкерчөксем: Пёррехинче *вылякан* кушак тём Ҙинче ларакан сарә лёпёше курчё. Вål ана тытас тесе сүлелле сикрё. Ҙав вәхәтра *хаваслә* арҘын ача пуләҘаран таврәннә, вål витрепе мечёк тытса пынә. Вål лёпёш хыҘҘән хавалакан кушака *асәрхарё*.

3/4 үкерчөксем: Лёпёш хавәрт вёҘсе кайрё те, кушак тёмёсем хушшине үкрё. Кушак *аманнә* пирки питё *Ҙилленсе кайрё*. АрҘын ача *тёлёнсех кайрё*, Ҙав вәхәтра ун аллинчен мечёкё тухса үкрё. Мечёк шыва йәваннине курсан ача *кашкәрса ячё*: “Ҙук, манән мечёк ишсе каять!” Ача *кәмәлсәрланчё*, вål мечёкне шывран каларасшән пулчё. Ҙав вәхәтра кушак ача витрине *асәрхарё* те: “Манән пулә тытас килет”, - тесе *шухәшларё*.

5/6 үкерчөксем: Ҙав вәхәтрах арҘын ача хайён мечёкне шывран вәлтапа кәларма тытәнчё. Вål кушак унән пуллине тытнине асәрхамарё те. Кушак Ҙавән пек тутлә пулла Ҙинишён савәнчё, арҘын ача вара мечёкне каялла тавәрнишён питё савәнчё.

Йытә (сәмахсен пётёмёшле шучё: 140)

1/2 үкерчөксем: Пёррехинче йытә *вылянә чухне* йываҘ патёнче шәши ларкине курчё. Вål шәши тытас тесе малалла сикрё. Ҙав вәхәтра *хаваслә* арҘын ача магазинтан таврәннә, вål аллине хутаҘ тата сывләш шарикё тытса пынә. Ача шәши хыҘҘән хавалакан йытта *асәрхарё*.

3/4 үкерчөксем: Шәши хавәрт чупса кайрё те, йытә йываҘса Ҙапәнчё. Вål *аманнә* пирки питё *Ҙилленчё*. АрҘын ача Ҙав тери *хумханса кайнипе* сывләш шарикё ун аллинчен шуса тухрё. Вål хайён сывләш шарё йываҘ Ҙине вёҘкине курсан: “Ав вёҘет ман сывләш шарё!” – тесе *кашкәрса ярчё*. Ача питё *салху пулчё*, вål Ҙав сывләш шарикне каялла тавәрасшән пулчё. Ҙав вәхәтра йытә ача сумкине *асәрхарё* те: “Манән кәлпасси Ҙиес килет”, - тесе *шухәшларё*.

5/6 үкерчөксем: Ҙав вӕхӕтрах арсын ача хӕйӕн сывлӕш шарикне йывӕс синчен тӕртса антарма тытӕнчӕ. Вӕл йытӕ унӕн кӕлпассине ярса илнине те *сисмерӕ*. Йытӕ Ҙав тери тутлӕ кӕлпасси синишӕн питӕ савӕнчӕ, арсын ача вара хӕйӕн сывлӕш шарикне каялла тавӕрнишӕн хавас пулчӕ.